

Osobna prezaduženost: problemi i rješenja

Bejaković, Predrag

Other / Ostalo

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2010**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:242:123897>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Repository / Repozitorij:

[Institute of Public Finance Repository](#)

Projekt
Partnerstvo za socijalnu uključenost

OSOBNA PREZADUŽENOST

problemi i rješenja

Priredio Predrag Bejaković

Sufinancira Europska komisija, Opća uprava za zapošljavanje, socijalne poslove i jednake mogućnosti putem europskog programa *Progress*.

INSTITUT ZA
JAVNE
FINANCIJE

ZaMirNET

OGB

51%_♀

UDRUGA MOST
PROMOCIJA VOLONTERSKOG RADA MLADIH

Zveza svobodnih sindikatov Slovenije

FEJS CROATIA
Forum for European Journalism Students

SAVEZ SAMOSTALNIH
SINDIKATA HRVATSKE

PROJEKT
Partnerstvo za socijalnu uključenost

OSOBNNA PREZADUŽENOST

Priredio Predrag Bejaković

Zagreb, prosinac 2010.

OSOBNNA PREZADUŽENOST

Nakladnik

Institut za javne financije, 10000 Zagreb, Smičiklasova 21
www.ijf.hr

Za nakladnika

Katarina Ott

Urednik

Predrag Bejaković

Lektorica

Marija Ott Franolić

Grafičko oblikovanje

Zlatko Guzmić

Naklada

300 primjeraka

Tisak

»Denona«, d.o.o., Zagreb, Getaldićeva 1

ISBN 978-953-7613-40-2

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 753299

SADRŽAJ

UVODNI SAŽETAK	5
TEORIJSKI OKVIR ODREDNICA PREZADUŽENOSTI	9
Definicija pojma	9
Značenje prezaduženosti.....	10
Psihologija nastanka prezaduženosti.....	10
Opasnost od prezaduženosti i mjerenje.....	12
ZDRAVSTVENE POSLJEDICE PREZADUŽENOSTI I TROŠKOVI ZA DRUŠTVO	17
Prezaduženost i zdravlje.....	17
Prezaduženost, troškovi za društvo i upravljanje dugom	18
PREZADUŽENOST U EUROPSKOJ UNIJI	21
Stanje i trendovi zaduženosti.....	21
Aktivnosti na ublažavanju prezaduženosti.....	23
Tipologija zemalja prema problemu prezaduženosti.....	25
Različita iskustva u prijateljskom načinu rješavanja prezaduženosti.....	26
PREZADUŽENOST U NEKIM ZEMLJAMA	31
Francuska.....	31
Irska.....	35
Švedska.....	37
Nizozemska.....	39
Poljska.....	41
Sličnosti i razlike u rješavanju problema prezaduženosti	43

PREZADUŽENOST U HRVATSKOJ	45
Socijalni partneri.....	50
Zakonske promjene	51
Uvođenje Kreditnog registra u Hrvatskoj.....	53
Programi osposobljavanja i informiranja.....	59
Nevladin sektor	59
Vodič i savjeti za ublažavanje i sprječavanje prezaduženosti	60
ZAKLJUČAK	69
LITERATURA	71

UVODNI SAŽETAK

Usprkos narasloj važnosti i raširenosti prezaduženosti, još uvijek ne postoji zadovoljavajuća definicija koja bi pomogla u razumijevanju tog fenomena i njegova utjecaja na blagostanje pojedinca i društva u cjelini. Ipak, može se reći da je prezadužena osoba ili kućanstvo ono koje kasni s plaćanjima na strukturnoj osnovici ili je u sve većoj opasnosti da se nađe u takvom stanju. Zbog nepostojanja općeprihvaćene definicije zaduženosti teško je s pouzdanošću procijeniti stvarni broj prezaduženih osoba. Još početkom 2000-tih procjenjivalo se da je u EU prezaduženo 25-30 milijuna ljudi, s oko 70 milijuna osoba na ivici prezaduženosti. Međutim, u posljednjem desetljeću broj prezaduženih osoba značajno se povećao.

Nakon uvodnog sažetka bit će predložen teorijski okvir odrednica prezaduženosti. Ujedno se tumači značenje prezaduženosti i psihologija nastanka prezaduženosti. U odjeljku o opasnosti i mjerenju prezaduženosti objašnjavaju se tri različite razine zabrinutosti: makro razina – makroekonomski rizik vezan uz pad potrošačke potražnje; razina financijskog sektora – rizik financijske nestabilnosti vezan uz nemogućnost vraćanja dugova prezaduženih kućanstava; i individualna razina – rizik od prezaduženosti kućanstava. Sa stanovišta socijalne isključenosti posebnu pozornost valja usmjeriti na treću razinu zabrinutosti. U mjerenju prezaduženosti najviše se koristi stopa zaduženosti definirana kao postotak duga u odnosu na raspoloživi dohodak. Ovdje se javljaju problemi s definicijom dohotka, posebice vremenskim razdobljem kojeg treba obuhvatiti. Kao dopunski pokazatelji koriste se podaci o kašnjenju plaćanja, teret duga i broj kredita koji se otplaćuju. Niti jedan od pokazatelja nije savršen i ne obuhvaća sve oblike prezaduženosti, ali veći broj pokazatelja može pouzdanije ukazati na prezaduženost pojedinog kućanstva.

U drugom se dijelu teksta pozornost posvećuje posljedicama prezaduženosti po zdravlje pogođenih osoba i troškovima za društvo. Prezaduženost itekako

ozbiljno utječe na zdravlje pogođenih osoba, narušavajući im psihičku stabilnost i stvarajući osjećaj krize, zabrinutosti, straha, frustracije i napetosti. Prezadužene osobe često su iscrpljene i mnogo više od cjelokupne populacije trpe od tjelesnih bolova. Pogoršavanjem njihovog zdravstvenog stanja nastaju i značajni troškovi za društvo, koji se mogu razvrstati u izravne (liječenje, boravak u bolnici, lijekovi) i neizravne (smanjenje produktivnosti, odsustvo zbog bolovanja, troškovi dugotrajnog liječenja, rehabilitacija i prijevremeno umirovljenje). Ujedno, javljaju se i drugi troškovi radi povećane vjerojatnosti kriminalnog ponašanja pogođenih osoba, zaostajanja djece u školi – čime se stvara opasnost da se prezaduženost, loša obrazovanost i siromaštvo prenose na nove naraštaje. Tu su dakako i troškovi vezani uz sudske postupke prisilne naplate, gubitke poreznih prihoda, provođenje savjetodavnih usluga te povećanje izdvajanja za socijalnu skrb i slično.

U trećem dijelu teksta predloženi su stanje i trendovi zaduženosti. Mnoge zemlje na različite načine nastoje osujetiti pretjeranu zaduženost, odnosno smišljaju razne oblike pomoći osobama koje nisu kadre podmirivati financijske obveze. Porast zaduženosti zajedničko je obilježje svih članica EU-a, a pri tom sve više raste udio i značaj dugoročnih stambenih kredita (2006. su u prosjeku činili oko 60% ukupnog duga kućanstava). Povećani porast zaduženosti na temelju dugoročnih stambenih kredita u najvećoj mjeri bio uzrokovan izuzetno niskim kamatnim stopama 2005. te snažnom konkurencijom na tržištu, tako da banke nastoje unaprijediti dostupnost i lakoću odobravanja kredita te poboljšati uvjete njihove otplate. Za izbjegavanje stanja u kojem svi gube (vjerovnici sredstva, a dužnici svoje mjesto u društvu – postaju socijalno isključeni), zapadna su društva razvila savjetodavne službe za rješavanje problema prezaduženosti, uz razne sustave povrata duga. Time se prezaduženim osobama omogućava novi početak u društvu.

U četvrtom se poglavlju pobliže objašnjavaju načini ublažavanja prezaduženosti u odabranim zemljama: Francuskoj (primjeru korporativne zemlje), Irskoj (neoliberalnoj zemlji) i Švedskoj (socijaldemokratskoj zemlji), i Nizozemskoj. Od tranzicijskih je zemalja odabrana Poljska jer je uspjela dosta smanjiti prezaduženost. Francuski sustav rješavanja prezaduženosti ima dvije svrhe: ekonomsku (zadržati ili vratiti ljude u redovni ekonomski život očuvanjem njihove uloge kao proizvođača i potrošača) i socijalnu (izbjeći ili barem ublažiti socijalnu isključenost i nepovoljne posljedice na ugrožavanje jedinstva i kvalitete života obitelji). U Irskoj je osnovana Savjetodavna služba za financije i prora-

čun (*The Money Advice and Budgeting Service – MABS*) koja se sastoji od mreže lokalnih projekata za pomoć osobama ili obiteljima, najčešće s niskim primanjima, kojima treba pomoći u upravljanju osobnim financijama zbog problema s vjerovnicima. Usluga je za korisnike besplatna i povjerljiva. U Švedskoj stalne probleme s neplaćanjem ima oko 4% kućanstava, dok povremene poteškoće ima još sljedećih 4%. Barem jednom poteškoće u plaćanju računa imalo je oko 8% kućanstava. Najveći broj prezaduženih je nezaposlen. U cjelini je malo učinjeno u pomaganju prezaduženim nezaposlenim osobama pri povratku u svijet rada, iako postoje općine s vrlo dobrim iskustvima. U Nizozemskoj je model pomoći riješen prisnije, ali je to jedina zemlja u EU u kojoj je postupak i obavezan. Prezaduženim osobama omogućava novi početak nakon razmjerno kratkog roka od tri godine.

Peti dio posvećen je Hrvatskoj. Prema navodima Hrvatske narodne banke, stanovništvo se nastavilo intenzivno zaduživati i tijekom prvog polugodišta 2007., što je dovelo do daljnjeg porasta pokazatelja zaduženosti. Procijenjena ukupna zaduženost stanovništva prema bankama, stambenim štedionicama, društvima za leasing, društvima za osiguranje i štedno-kreditnim zadrugama uz inozemni dug, porasla je s 40,3% BDP-a, (na kraju 2006), na 43,2% BDP-a na kraju lipnja 2007. Treba uzeti u obzir da je u prvom polugodištu 2007. osjetno poraslo ulaganje stanovništva u alternativne oblike kao što su investicijski fondovi te izravno na tržište kapitala, pa je omjer ukupnoga duga i ukupne financijske imovine stanovništva manji, ali o tome nema statističkih podataka.

Šesto poglavlje obuhvaća aktivnosti socijalnih partnera, zakonske promjene, uvođenje Kreditnog registra u Hrvatsku te programe financijskog savjetovanja, osposobljavanja i informiranja.

Tekst završava sažetim zaključkom u kojem se naglašava da prezadužene osobe obično brzo ostaju bez materijalnih i psihosocijalnih resursa. Za sprječavanje prezaduženosti ključno je unapređenje dostupnosti financijskih usluga i bolja financijska obrazovanost stanovništva. U Hrvatskoj postoji i potreba što skorijeg zakonskog određenja stečaja fizičkih osoba.

TEORIJSKI OKVIR ODREDNICA PREZADUŽENOSTI

DEFINICIJA POJMA

Usprkos narasloj važnosti i raširenosti prezaduženosti, još uvijek ne postoji zadovoljavajuća definicija samoga pojma koja bi pomogla u razumijevanju fenomena te načina na koji on utječe na blagostanje pojedinca i društva u cjelini (Ahlström, 2000). Prema definiciji Oxera (2004) prezadužena osoba ili kućanstvo je ono koje kasni s plaćanjima na strukturnoj osnovici ili se približava takvom stanju. Pokušamo li prilagoditi uobičajenu definiciju prezaduženosti za gospodarske subjekte na kućanstva onda bi to mogao biti gubitak kreditne sposobnosti zbog prevelikog korištenja pozajmljenih sredstava. Prezaduženost kao apsolutna kategorija ne postoji, odnosno ne postoji tako neizdrživa razina zaduženosti ako korisnik pazi da struktura ulaganja pozajmljenih sredstava po ročnosti i rentabilnosti odgovara strukturi pozajmljenih sredstava. Stoga se prezaduženost može javiti samo kada vjerovnik-kreditor loše procjeni kreditnu sposobnost korisnika, ili ukoliko dođe do naglih promjena u uvjetima života dužnika (bolest, nezaposlenost i sl.). Zbog nepostojanja općeprihvaćene definicije zaduženosti teško je pouzdano procijeniti stvarni broj prezaduženih osoba (Korczak, 1998). Početkom 2000-tih procjenjivalo se da je u EU prezaduženo 25-30 milijuna ljudi, dok je još 70 milijuna osoba bilo na ivici prezaduženosti (Fagan, 1997). Prema navodima Girouarda, Kennedyja i Andréa (2006) u posljednjem se desetljeću broj prezaduženih osoba značajno povećao.

ZNAČENJE PREZADUŽENOSTI

Nedavno provedena istraživanja prezaduženosti u Europi (Korczak, 2004; Norder, 2005, ECB 2007) nedvojbeno su ukazala na neka zajednička obilježja stanja u članicama EU-a. Financijski isključene osobe većinom su: prezadužene i/ili s niskim dohotkom, nezaposlene osobe, korisnici pomoći u sustavu socijalne skrbi, osobe s poteškoćama u duševnom i tjelesnom razvoju, beskućnici, te osobe koje imaju lošu financijsku povijest u službama bankarskih i sličnih registara. Očigledna je isključenost prezaduženih osoba iz urednog financijskog i socijalnog života i partnerstva. Za što bolje alociranje političkog djelovanja i provedbenih mjera, treba raspolagati ne samo empirijskim podacima nego i teorijski spoznati glavne odrednice prezaduženosti.

Spoznavanje rizika i njegova nastanka, upravljanje rizikom i prevencija dio su zajedničkog procesa i imaju veliku ulogu u sprječavanju i ublažavanju prezaduženosti.

Socio-ekonomska destabilizacija kućanstava i obitelji je:

- rezultat ponašanja pojedinca i obitelji prema riziku;
- posljedica razine postojećih rizika u pogledu zapošljavanja, uvjeta rada i stanju na tržištu rada;
- uzrokovana rizicima unutar kućanstva i organizacije obitelji;
- posljedica ponude na tržištu.

PSIHOLOGIJA NASTANKA PREZADUŽENOSTI

Za predviđanje psihologije nastanka prezaduženosti valja uzeti u obzir četiri glavne dimenzije: ekonomske, kulturne i obrazovne resurse, osobnu motivaciju, prihvaćene ili objektivne potrebe svakodnevnog života i nastanak potražnje.

Resursi. U svakom društvu postoji preraspodjela od niskih k visokim resursima. To je važno za stjecanje obrazovanja, ostvarenje dohotka, profesionalno napredovanje i poziciju na radnom mjestu, za status i prestiž, za stvaranje mreže prijatelja i poznanika, za pristup informacijama, za opće pozicioniranje obitelji i drugo. Resursi su u stanovitoj mjeri naslijeđeni, kao i stavovi, vjerovanja i ponašanja. Niska razina dohotka i suženi financijski izvori povećavaju opa-

snost od razvoda u ranoj fazi stvaranja obitelji što dodatno povećava opasnost od prezaduženosti.

Motivacija. Istraživanja motivacije prezaduženosti ustvrdila su različite relevantne primarne emocije, kao što su pohlepa i zavist. Potrošnja i ulaganja su aktivnosti usmjerene na zadovoljavanje primarnih emocija. Pojedinci ostvaruju zadovoljstvo na različite načine, među ostalim diversifikacijom potrošnje ili kupnjom roba i usluga zbog postizanja (ili potvrđivanja) statusa i prestiža. Hedonističko ponašanje koje vodi prezaduženosti očituje se tek kod manjeg dijela stanovništva. Posebice je obiteljima s niskim dohocima teško zadovoljiti potrošačku želju da se izjednače s bolje stojećim prijateljima i susjedima, a da pritom izbjegnu zaduživanje.

Potrebe. Veće financijske potrebe imaju mladi ljudi koji napuštaju obiteljski dom, mladi parovi na početku zajedničkog života, te samohrani roditelji, obitelji s većim brojem djece i doseljenici.

Nastanak (stvaranje) potražnje. Reklame nesumnjivo imaju vrlo sugestivnu i manipulativnu moć koja se naširoko koristi za prodaju robe i usluge, potičući ljude na nabavku proizvoda i usluga koje često ne trebaju s obzirom na ostvarene koristi i nastale troškove. Teško je kupce dobro informirati jer reklamiranje često zaobilazi racionalno ponašanje potrošača i pokušava utjecati na njihove emocije. Svake godine reklamna industrija troši velika sredstva za poticanje korištenja financijskih i kreditnih usluga, pa se stječe dojam da je traženje i odobravanje kredita brzo i lako, bez rizika i posljedica.

Ponuda na tržištu. Navedene dimenzije susreću se s ponudom na tržištu koju stvaraju banke, štedionice, osiguravajuća društva, trgovački lanci i druge ustanove koje pružaju financijske usluge. Život bez duga moguć je uz životni stil usmjeren na štedljivu i opreznu upotrebu vlastitih raspoloživih sredstava, bez zaduživanja. Ali sve veće korištenje potrošačkih kredita i ubrzani razvoj financijskog tržišta jasno ukazuje na daljnji porast kreditnih korisnika, posebice u dobnoj skupini od 25 do 45 godina. Iz nizozemskog, njemačkog i hrvatskog kreditnog registra proizlazi da se većina odobrenih kredita vrati bez osobitih problema. Korištenje kredita za većinu ljudi je normalno i prihvaćeno tržišno ponašanje. Ipak, neodgovorno i nepromišljeno pozajmljivanje uvećava opasnost od prezaduženosti. Takvo je ponašanje često potaknuto podcjenjivanjem ukupnog iznosa duga, precjenjivanjem budućeg dohotka te krivom procjenom budućih troškova života i potrebnih sredstava za njihovo pokrivanje. Ukratko, nastaje oz-

biljna neravnoteža između prihoda i rashoda, a za njezino rješavanje prezadužene osobe imaju tri mogućnosti:

- povećati dohodak, što je u stvarnosti obično teško ili gotovo neostvarivo;
- smanjiti rashode, što je uglavnom lakše nego povećati dohodak, ali je zahtjevno zbog želje za boljim životom i radi ugovorenih obveza koje pojedinac često ne može brzo smanjiti;
- smanjiti vlastitu imovinu, prodajom stambenog prostora ili vrijednosnih papira; njihova vrijednost može, doduše, fluktuirati i smanjiti se, osobito u slučaju vrijednosnica. Ujedno, jednom prodana imovina najčešće znači manji mogući dohodak u budućnosti, jer se, primjerice, od vrijednosnica više ne ostvaruju dividende.

Stranke koje nisu kadre postići ravnotežu vjerovnici smatraju neodgovornima ili nepouzdanima. Prezadužene osobe najčešće se u tom položaju nađu zbog iznenadnih životnih poteškoća kao što su nezaposlenost ili bolest, odnosno zbog neočekivanih financijskih zahtjeva, na primjer zbog razvoda braka, nesreće i slično.

Korczak (2006a) navodi da je u Njemačkoj oko 40% prezaduženih osoba dužno javnim tijelima i ustanovama, a više od polovice duga prema privatnim tijelima vezano je uz kredite i pozajmice. Nakon toga slijede nepodmirene obveze za režije, neplaćene premije osiguranja i računi za mobitele.

OPASNOST OD PREZADUŽENOSTI I MJERENJE

Zajedničko obilježje članica EU-a je porast zaduženosti građana, sa sve većim udjelom dugoročnih stambenih kredita koji čine više od polovice ukupnog duga kućanstava. Prezadužene osobe su često isključene iz financijskog, kulturnog i socijalnog života i partnerstva, pa je ponovna integracija prezaduženih osoba moralna obveza civilizirane države i ekonomska potreba za djelovanje tržišta. U želji prevencije i ublažavanja prezaduženosti mnoge zemlje provode različite mjere u kojima je sve veći naglasak na prijateljskom rješavanju problema i omogućavanju novog početka za dužnika.

Povećanje (pre)zaduženosti kućanstva postaje problem i izaziva zabrinutost kad novčane obveza prelaze njegove financijske mogućnosti. Sa stajališta ekonomske politike, postoje tri različite razine zabrinutosti:

- makro razina: makroekonomski rizik vezan uz pad potrošačke potražnje;
- razina financijskog sektora: rizik financijske nestabilnosti jer prezadužena kućanstva neće moći vraćati svoje dugove;
- individualna razina: rizik od prezaduženosti kućanstava.

U vezi socijalne isključenosti, posebnu pozornost valja obratiti na posljednju razinu zabrinutosti. Istraživanja prezaduženosti uglavnom su usmjerena na potencijalni rizik financijske stabilnosti i narušavanje gospodarskog rasta u slučaju javljanja prezaduženosti kućanstava, međutim sve tri razine su međusobno povezane. Jedan od aspekata ekonomske i političke zabrinutosti je da prezadužena kućanstva na kraju neće moći vratiti dugove što može prouzročiti financijsku krizu u uvjetima makroekonomskog šoka (skoka kamatnih stopa, povećanja nezaposlenosti ili smanjivanja dohotka).

Prava se slika o prezaduženosti kućanstava ne može steći samo iz agregatnih podataka o dugu u nacionalnim i financijskim računima, nego se treba nadopuniti podacima na razini pojedinih kućanstava. Za procjenu rizika na svakoj razini potreban je čitav niz pokazatelja, pri čemu se najviše koristi stopa zaduženosti definirana kao postotak duga u odnosu na raspoloživi dohodak. Što je veći dohodak, to je lakše otplatiti dug. Ipak, nedostatak ove metode je što stanje iznosa duga uspoređuje s dohotkom ostvarenim tijekom određenog razdoblja, a ne zna se koliko bi ono trebalo trajati. Dnevna ili tjedna izračunavanja bila bi apsurdna, pa najviše smisla ima priljeve dohotka mjeriti po godinama, kako se prikupljaju službeni podaci. Međutim, ni godišnja izračunavanja dohotka ne moraju odražavati stvarni ekonomski položaj pojedinca. S teorijskog stajališta, idealan bi bio podatak o dohotku ostvarenom u cijelom životu, ali su praktični problemi u njegovoj procjeni golemi. Valja imati na umu da razina dohotka u određenom trenutku ne odražava stvarno stanje ostvarenog dohotka tijekom duljeg razdoblja (primjerice, tijekom 20 godina ili cijeloga života). Čak i vrlo dobro plaćena osoba u kratkom razdoblju ne mora ostvarivati dohodak ili njegov iznos može varirati.

Napokon, iz godine u godinu može doći do neočekivanih promjena u dohotku. Razmjerno stabilan dohodak i/ili primanja mogu se očekivati samo u manjem broju slučajeva, uglavnom u zaposlenih u javnom sektoru ili umirovlje-

nika. Vraćanje duga ovisi o iznosu i sigurnosti budućih dohodaka. Trenutna visoka stopa zaduženosti ne mora biti problem ako se dogodi očekivano povećanje dohotka. Ukoliko mlada osoba ima probleme s visokom stopom zaduženosti, to se kasnije može promijeniti ukoliko će ostvarivati iznadprosječni dohodak; mlađi ljudi obično imaju niži dohodak, u srednjim godinama dohodak im je viši, i opet se smanjuje kad odu u mirovinu.

Premda u većini zemalja u posljednjih 50 godina udio duga u dohotku raste, to još uvijek nije zabrinjavajuće jer usmjerenost samo na dohodak može dovesti do krivih zaključaka. Stoga bi možda relevantan pokazatelj trebao biti udio duga u bruto financijskoj imovini, ali takvi podaci postoje za vrlo malo zemalja. Ujedno, usporedba osobnog duga s financijskom imovinom može iskriviti sliku i precijeniti stvarni iznos duga, jer se materijalna dobra poput nekretnina i osobnih automobila razmjerno lako mogu prodati i poslužiti za pokriće nastalog duga.

Tako se u najvećem broju istraživanja zaduženosti kućanstva uspoređuje iznos koji treba izdvojiti za dospjele obveze u odnosu na raspoloživi dohodak. Za dobivanje potpunije slike trebalo bi koristiti više pokazatelja, pa je u Velikoj Britaniji korišteno više pokazatelja u kojima su utvrđeni elementi prezaduženosti kućanstava (Department for Business Regulation, 2007). Pokazatelji su grupirani u sljedeće kategorije: kašnjenja s plaćanjima, teret duga i broj otplaćivanih kredita. U Velikoj Britaniji 7% kućanstava kasni najmanje dva mjeseca s plaćanjem stambenog kredita, kućnih režija ili drugih dospjelih obveza. Prema pokazatelju tereta duga, 4% kućanstava za ukupna dospjela plaćanja izdvaja više od polovice bruto dohotka, 3% kućanstava izdvaja više od 25% bruto dohotka na plaćanje hipotekarnog kredita i sekuritiziranih obveza¹. Ukupno 13% kućanstava ima barem jednog člana koji je identificirao otplatu kredita i dospjelih računa kao teški teret za kućni proračun. Prema pokazatelju broja kredita koji se otplaćuju, 12% kućanstava ima više od četiri kreditne obveze. Podatak o kašnjenjima otplate kredita i računa odnosi se na razdoblje duže od dva mjeseca, jer je u kraćem razdoblju kućanstvo moglo zaboraviti platiti dospjeli dug. Prve dvije skupine pokazatelja uključuju teret otplate duga i određuju

¹ Sekuritizacija (*securitization*) je skup tehnika financiranja u kojima se klasični oblici potraživanja preobražavaju u nove odnose koje sada predstavljaju vrijednosni papiri u kojima su ti odnosi utjelovljeni. Tehniku sekuritizacije razvijaju financijske organizacije ili velike korporacije da bi iz bilance izbacile potraživanja podložna promjenama kamatnih stopa, kreditnom riziku ili su općenito nepovoljnih ili rizičnih karakteristika. Tehnikom sekuritizacije nelikvidna ili "zaleđena" potraživanja (dijelovi aktive) transformiraju se u utržive instrumente financijskog tržišta.

ju arbitrarni limit na plaćanje u odnosu na bruto dohodak – 50% za sva plaćanja duga i 25% za nesekuritizirana plaćanja – što je zamišljena granica preko koje se vjeruje da je riječ o ozbiljnom teretu za kućanstvo. Treća skupina pokazatelja je razina subjektivne procjene kućanstva da je otplata duga ozbiljan teret za njihov proračun. Tako jednaka razina duga za kućanstva različitih dohoda *ne mora* uvijek neminovno biti ozbiljan teret.

Niti jedan pokazatelj nije savršen i ne obuhvaća sve aspekte prezaduženosti, ali više njih ipak može ukazati na činjenicu da je kućanstvo prezaduženo. Naravno, postoji mogućnost da je kućanstvo identificirano kao prezaduženo prema samo jednom pokazatelju, ali se svejedno ne mora nužno smatrati opterećeno problemima duga, pa pokazatelje ne valja uvijek uzimati kao definitivne pokazatelje prezaduženosti kućanstava.

ZDRAVSTVENE POSLJEDICE PREZADUŽENOSTI I TROŠKOVI ZA DRUŠTVO

PREZADUŽENOST I ZDRAVLJE

Mnoga istraživanja ukazuju da prezaduženost ozbiljno utječe na zdravlje. Alwin i Renenson (1986) ustanovili su značajnu povezanost između nemogućnosti vraćanja duga i nepovoljnih posljedica na psihičku stabilnost dužnika. Kavanagh (2000) navodi učinke na mentalno stanje pogođene osobe: osjećaj krize, zabrinutost, strah, frustracije i napetosti, sukobi s bračnim drugovima i djecom, pojačano obiteljsko nasilje, stres i depresiju, sklonost samoubojstvu. Takve navode potvrđuje i finsko istraživanje (Upanne, Hakanen, Rautava, 1999) prema kojem je trećina prezaduženih osoba podložna samoubojstvu što je daleko više od ukupne populacije. Morgan i sur. (1975) zaključili su da su mnoge suicidalne osobe u Velikoj Britaniji proživjele razdoblje dugotrajnih ekonomskih teškoća prije pokušaja samoubojstva. Bancroft, Skrimshire i Simkin (1976) su kod pacijenata koji su pokušali samoubojstvo utvrdili povezanost želje za smrću i potrebe za financijskom pomoći. Hatcher (1994) navodi da su prezaduženi pacijenti skloniji samoubojstvu, a nakon neuspjelih pokušaja vrlo su skloni depresijama i osjećaju beznada. Kod prezaduženih osoba često se očituju i druge nepovoljne posljedice poput naglog i neželjenog gubitka tjelesne težine, glavobolja, živčane rastrojenosti, pojačanog korištenja lijekova, posebice sedativa. Hintakka i sur. (1999) ustanovili su da je u Finskoj upotreba pilula za spavanje i drugih sedativa približno četiri puta veća kod prezaduženih osoba od ostalih stanovnika.

Podrobnija su istraživanja o povezanosti prezaduženosti i mentalnog zdravlja proveli u Finskoj Nikanen i sur. (1995), ispitavši zdravstveno stanje 250 prezaduženih osoba. Ova studija temeljena na *Upitniku o općem zdravstvenom stanju* pokazala je da preko 70% ciljne skupine pati od mentalnih poteškoća, što je tri puta više u odnosu na ukupno finsko stanovništvo. Svaka treća osoba razmišlja je o samoubojstvu, dok je to kod ukupnog stanovništva Finske zabilježeno tek kod 3% ispitanika. Hintakka i sur. (1998) su procjenjivali važnost duga kao odrednice razmišljanja o samoubojstvu i pokušaja da se to učini. Na reprezentativnom uzorku od 4 868 ispitanika iz opće populacije, ustanovili su da su osobe koje imaju poteškoća s vraćanjem duga itekako sklonije mentalnim poteškoćama i pokušajima samoubojstva od ostaloga stanovništva.

Ahlstrom i sur. (1998) su istraživali zdravlje i kvalitetu života 230 prezaduženih Šveđana prosječne starosti 46,2 godine (55,7% žena i 44,3% muškaraca). Pokazalo se da imaju poteškoće s mentalnim zdravljem, vitalnošću, socijalnim i tjelesnim funkcioniranjem, i mnogo su više od cjelokupne populacije trpjeli od tjelesnih bolova. Osobito su zanimljivi rezultati o stalnoj iscrpljenosti, ciničnom nepovjerenju i osjećanju ljutnje, jer je potvrđen njihov neposredni utjecaj na značajno povećanje rizika od srčanih bolesti (Julkunen, 1996). Stalni umor očituje se u nedostatku energije, a praćen je pojačanom iritiranošću i demoraliziranošću. Cinično nepovjerenje se iskazuje nepovjerenjem u druge ljude, uz ljutnju i sumnju, što dovodi do otežane komunikacije s okolinom. Općenito, u odnosu na opću populaciju, prezadužene osobe iskazuju višu razinu ciničnog nepovjerenja i ljutnje te čak tri puta višu razinu iscrpljenosti. Iako uzroci srčanih bolesti nisu još u potpunosti znanstveno objašnjeni i protumačeni, valja naglasiti da je u studiji 17 ispitanika imalo srčane poteškoće u razdoblju nakon nastanka duga, a još 24 osobe su se žalile na hipertenziju. U odnosu na cjelokupno stanovništvo, kod prezaduženih osoba češće se javljaju i druge bolesti, poput raka, dijabetesa, gastritisa, želučanog čira, upala bubrega i jetre, alergija, mentalnih problema i glavobolja.

PREZADUŽENOST, TROŠKOVI ZA DRUŠTVO I UPRAVLJANJE DUGOM

Osim što su istraživanja potvrdila povezanost prezaduženosti i zdravstvenih problema, često se naglašavalo postojanje izravnih (liječenje, boravak u bolnici, lijekovi) i neizravnih troškova (smanjenje produktivnosti, odsustvo zbog

bolovanja, troškovi dugotrajnog liječenja i rehabilitacija pogođenih osoba te prijevremeno umirovljenje), vezanih uz srčane bolesti nastale uslijed prezaduženosti. Godišnji se troškovi jednostavnog miokarda procjenjuju na oko 10.000 eura po osobi, a troškovi složenog oblika bolesti osjetno su veći.

Iako u Hrvatskoj (kao ni u svijetu) nema sustavnih istraživanja o troškovima prezaduženosti za društvo, posve je jasno da su oni značajni zbog navedenog narušavanja zdravlja pogođenih osoba, pojačane vjerojatnosti kriminalnog ponašanja, zaostajanja djece u obrazovanju (čime se stvara opasnost da se prezaduženost, manjkavo obrazovanje i siromaštvo prenose na nove naraštaje) i drugih razloga. Sa sigurnošću se može procijeniti da prezaduženost društvu stvara značajne troškove za sudske postupke prisilne naplate, gubitak poreznih prihoda, pružanje savjetodavnih usluga te povećana izdvajanja za socijalnu skrb i zdravstvenu zaštitu. Ujedno, zbog raznovrsnih zdravstvenih i socijalnih problema, znatan broj prezaduženih osoba ima smanjenu zapošljivost ili čak posve napušta rad. Hintakka i sur. (1999) su utvrdili da je u skupini od 1 985 prezaduženih osoba u Finskoj gotovo polovica napustila posao.

Prezaduženost može dovesti do socijalne isključenosti, beskućništva, razaranja obitelji i samoubojstva. Prezadužene osobe često su osuđene na vrlo slabu kvalitetu života i postaju dugotrajni korisnici sustava socijalne skrbi. Prijateljsko ili statutarano rješavanje duga je ponajbolji način izlaska iz prezaduženosti i pruža mogućnost novoga početka.

Svrha upravljanja dugom je:

- ekonomska: zadržati ljude u zajednici i vratiti one koji su isključeni u uobičajeni svijet rada i socijalnih kontakata, uključujući i omogućavanje novoga početka kada se to pokaže potrebnim;
- socijalna: izbjegavanje isključenosti (za sve članove obitelji – jer su novčane poteškoće jedan od najvažnijih uzroka raspada bračne zajednice);
- regulativna: potaknuti posredovanje između vjerovnika i dužnika, po mogućnosti bez sudskog posredovanja.

Što se može smatrati uspjehom u upravljanju dugom? Onda kad dužnik dobije mogućnost novog početka nakon dogovorenog utvrđenog razdoblja? Ili je uspjeh postignut tek kad je očito da se prezaduženost više neće ponavljati? Premda je nemoguće posve jednoznačno definirati uspjeh u upravljanju dugom, možda je tome najbliže stanje u kojem dužnik ponovno uspješno sudjeluje u socijalnom, kulturnom i financijskom životu.

PREZADUŽENOST U EUROPSKOJ UNIJI

STANJE I TRENDOWI ZADUŽENOSTI

Gotovo sve zemlje članice EU-a identificirale su povećani problem prezaduženosti kućanstava kao veliki izvor ranjivosti tržišta nekretnina i stambenih kredita te kao ključnu odrednicu socijalne isključenosti (ECB, 2007). Ukupni dug kućanstava porastao je između 2001. i 2006. u EU godišnje na financijskim računima za 23%. Dok je taj rast u starim članicama (EU15) iznosio tek nešto preko 11% godišnje, bio je osjetno veći u novim članicama gdje se ukupni dug kućanstava povećao prosječno gotovo 40% godišnje. Ti prosjeci iskazuju značajne razlike između država. Tako se, primjerice, ukupni dug kućanstava u Njemačkoj prosječno povećao samo 0,6% godišnje, (u 2005. i 2006. zabilježeno je čak i njegovo smanjenje), dok se u Rumunjskoj navedeni dug prosječno godišnje povećao za gotovo 110%.

Kada se analizira struktura duga obitelji, posebno se ističe porast dugoročnih stambenih kredita. Na razini cijelog EU-a, taj je porast nešto veći od porasta ukupne zaduženosti te iznosi prosječno 27% godišnje. Stopa porasta duga na temelju dugoročnih stambenih kredita u novim članicama je gotovo pet puta veća nego u starim. Ipak, kako je početna razina zaduženosti u njima po tom temelju bila vrlo niska, navedeni porast nije stoga toliko iznenađujući jer i tržište dugoročnih stambenih kredita predstavlja dio njihova približavanja i usklađivanja sa stanjem u starim članicama. Istodobno, u većini zemalja članica očituje se usporavanje porasta zaduženosti.

Udio duga kućanstva u BDP-u potvrđuje razmjerno nisku razinu zaduženosti u novim članicama EU-a (u prosjeku manje od 25% BDP-a). S druge strane, najzaduženije su anglo-saksonske, skandinavske i iberijske zemlje, te u tri naj-

zaduženije zemlje dug prelazi razinu BDP-a. Očito je razina zaduženosti kućanstva u EU pomalo iskrivljena: najmanje zaduženi građani u EU snose tek nešto preko 1% duga koji imaju najzaduženije osobe. Iako se to može činiti čudnim, usporedba tih krajnjih vrijednosti odražava razlike u razvijenosti gospodarstva i sektora financijskih usluga u EU kao i heterogene prirode tržišta dugoročnih stambenih kredita. Na primjer, razina duga u velikoj mjeri odražava razvijenost tržišta financijskih usluga i dostupnost dugoročnih stambenih kredita, odnosno sofisticiranost i stupanj razvijenosti sustava, ali i utjecaj državne stambene politike (porezne povlastice i olakšice).

Visok udio zaduženosti kućanstva u BDP-u pojedinih članica EU-a možda samo pokazuje da je tržište dugoročnih stambenih kredita posve liberalizirano, krajnje kompetitivno, njegov razvoj posve ostvaren (u pogledu kvalitete i raznolikosti pružanja usluga, položaja dužnika i vjerovnika) te vrlo učinkovito. Stoga visoka ukupna zaduženost kućanstava (s visokim udjelom dugoročnih stambenih kredita) može biti i znak opće društveno-ekonomske razvijenosti i želje stanovništva za kvalitetnijim i boljim stambenim prostorom.

S druge strane, mali udio ukupne zaduženosti kućanstava u BDP-u možda pokazuje da je tržište dugoročnih stambenih kredita, usprkos (naizgled potpunoj) liberalizaciji i narasloj tržišnoj utakmici, još uvijek u ranoj fazi razvoja. Ujedno, niska razina zaduženosti na temelju dugoročnih stambenih kredita u nekim starim članicama EU-a vjerojatno je uzrokovana činjenicom da u bankarskom sustavu štednja nije dobro usmjerena, pa tržište stambenih kredita ne djeluje savršeno. Nadalje, u EU se očituju ne samo značajne razlike u postotku zaduženih kućanstava, nego i u stopama vlasništva nad stambenim fondom, koje su se 2006. kretale od 44% u Njemačkoj do gotovo 100% u Litvi. Osim kulturoloških razlika, varijacije u pogledu postotka zaduženih kućanstava kao i teret duga u značajnoj mjeri ovise i o poreznom sustavu, posebice poreznim olakšicama i umanjenjima koja se (ne)odobravaju pri kupnji stambenog prostora, ali i pri oporezivanju nekretnina.

Možemo zaključiti da je zajedničko obilježje članica EU-a porast zaduženosti, ali da pritom sve više raste udio i značaj dugoročnih stambenih kredita koji su 2006. u prosjeku činili oko 60% ukupnog duga kućanstava. Budući da se tržište dugoročnih stambenih kredita još uvijek razvija i produbljuje u mnogim novim članicama EU-a, udio tog oblika duga u ukupnom dugu bio je nešto niži te je 2006. iznosio 42%, dok je u starima bio čak 72% ukupnog duga kućanstava. Povećani porast zaduženosti na temelju dugoročnih stambenih kredita u naj-

većoj je mjeri bio uzrokovan izuzetno niskim kamatnim stopama 2005., te snažnom konkurencijom na tržištu, pa banke nastoje poboljšati dostupnost i lakoću odobravanja kredita, kao i uvjete otplate.

AKTIVNOSTI NA UBLAŽAVANJU PREZADUŽENOSTI

Ukupna razina prezaduženosti kućanstava u EU uglavnom je umjerena, ali prema navodima Europske središnje banke (ECB, 2007) postoje velike razlike među članicama i pojedinim skupinama stanovništva, s time da se stanje uslijed postroživanja uvjeta za dobivanje kredita posebno pogoršalo za neke ranjive skupine. Najveće žrtve tog negativnog trenda su potrošači – korisnici kredita – jer je cijena nekretnina snažno povezana s potrošnjom stoga što su njihove kuće njihova najveća imovina.

Na sastanku u Lisabonu u ožujku 2000. EU je *Lisabonskom strategijom* utvrdila nove ciljeve za nadolazeće desetljeće kako bi svijetu postala najkonkurentnija i dinamično gospodarstvo temeljeno na znanju, sposobno za održivi ekonomski rast s većim mogućnostima zapošljavanja, boljim poslovima i većom socijalnom kohezijom. Za ostvarivanje strategije usvojena je nova otvorena *metoda koordinacije*, prema kojoj države članice utvrđuju zajednička nastojanja čija provedba najviše odgovara uvjetima na nacionalnoj razini, a Europsko vijeće će se redovito sastajati i razmatrati ostvarivanje strategije te predlagati mjere poboljšanja.

U ostvarivanju navedenog cilja presudna su i pitanja siromaštva, nejednakosti, socijalne isključenosti i politike socijalne skrbi. Socijalna politika i socijalna kohezija izravno su uključene u najvažnija područja koja su pod zajedničkom ingerencijom članica EU-a. Ipak, među članicama postoje znatne razlike u sadašnjem stanju i mjerama za smanjivanje siromaštva i poboljšanje socijalne uključenosti, kao i u općem stavu o ulozi države i politici socijalne skrbi. Stoga vjerojatno nije poželjno niti moguće razviti jedinstvenu, sveobuhvatnu i općeprihvaćenu europsku definiciju sadržaja i djelovanja politike socijalne skrbi. Doduše, postojeće europsko zakonodavstvo politike socijalne skrbi sadrži brojne zajedničke elemente ekonomske učinkovitosti, socijalne i teritorijalne kohezije i sigurnosti za građane. U određivanju odgovarajuće politike i mjera za smanjivanje siromaštva i socijalne isključenosti potrebno je u svim zemljama predlagati i provoditi zajednički budući koncept politike socijalne skrbi.

Sastanak u Nici u prosincu 2000. osnažio je brojne prijedloge iz Lisabona. U borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti najvažnije je bilo prihvaćanje sadržaja nove socijalne politike (*Social Policy Agenda*). U ostvarivanju prioriteta za djelovanje u socijalnoj politici u idućih pet godina, utvrđene su sljedeće smjernice: 1. veće i bolje mogućnosti zapošljavanja; 2. predviđanje i ostvarivanje promjena u svijetu rada stvaranjem nove ravnoteže fleksibilnosti i sigurnosti; 3. borba protiv siromaštva, isključenosti i diskriminacije s ciljem poboljšavanja socijalne uključenosti, pri čemu je pitanje zaduženosti bilo u žiži pozornosti.

Jedan od najznačajnijih čimbenika je prihvaćanje prijedloga za izradu zajedničkog Nacionalnog programa borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti (*National Action Plan against Poverty and Social Exclusion – NAPincl*) u članicama EU-a². NAPincl ima četiri najvažnija cilja:

1. olakšavanje zapošljavanja i pristupa svim izvorima, pravima, dobrima i uslugama;
2. sprječavanje rizika isključenosti;
3. pomoći najugroženijim;
4. mobiliziranje svih nadležnih tijela.

Programom se nastoje približiti i unaprijediti socijalna politika i politika zapošljavanja na nacionalnoj razini i na razini EU-a, s povećanim naglaskom na pokazateljima i praćenju napretka. Redovito se održavaju bilateralni sastanci na kojima različiti predstavnici (uključujući vlade, socijalne partnere i nadležne službe te članovi Europske komisije) razmatraju programe borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti. Sve zemlje imaju nacionalne osiguravajuće sustave koji štite građane od rizika poput nezaposlenosti, gubitka dohotka i sredstava za život, te pružaju odgovarajuću pomoć bolesnima, obiteljima s teškoćama ili u siromaštvu. Ipak, obuhvat i način ostvarivanja sustava socijalnog osiguranja znatno se razlikuje po pojedinim zemljama.

U više nacionalnih izvještaja za razdoblje 2001.-2003., te 2004.-2006., nekoliko zemalja članica (posebice Austrija, Belgija, Njemačka, Francuska i Velika Britanija) istaknulo je porast prezaduženosti kao značajnu odrednicu siromaštva i socijalne isključenosti. Izvještaj za Irsku je jasno pokazao da prezaduženost

² O aktivnostima Vijeća EU pogledati <http://www.eapn.org>, za Finsku <http://www.stm.fi/Resource.phx/eng/index.htm>, za Irsku <http://portal.welfare.ie> i <http://www.entemp.ie>.

ima izravne nepovoljne posljedice na ljudske sposobnosti, uključujući tjelesno i mentalno zdravlje, socijalni kapital (kontakte i sudjelovanje), razvoj ljudskog kapitala (obrazovanje, stjecanje iskustava i profesionalno napredovanje), a ujedno vrlo loše utječe na uvjete života obitelji i posebice pogađa djecu.

Stoga je u ožujku 2006. Europsko vijeće utvrdilo nove metode i ciljeve rada te je za postizanje *odlučnog utjecaja na iskorjenjivanje siromaštva i socijalne isključenosti*, istaknulo potrebu osiguranja “dostupnosti svim resursima, pravima i uslugama potrebnim za puno sudjelovanje u društvu u cilju ublažavanja isključenosti”. Mehanizmi i ustanove koje pomažu građanima u rješavanju tih problema su ključne za ostvarivanja tih ciljeva.

TIPOLOGIJA ZEMALJA PREMA PROBLEMU PREZADUŽENOSTI

Pojedini nacionalni zakoni odražavaju različite pristupe reguliranja problema prezaduženosti. Esping-Andersen (1990) u knjizi *The Three Worlds of Welfare Capitalism* razlikuje tri osnovna obrasca socijalne politike i socijalne isključenosti:

- neo-liberalni (anglo-saksonski), s naglaskom na učinkovitosti tržišta, restriktivnoj politici pomoći i velikoj društvenoj stratifikaciji (npr. Velika Britanija);
- socijalno – demokratski, s malom stratifikacijom i vrlo razvijenim sustavom javne socijalne skrbi. Država neposredno pruža zaštitu ili financijski pomaže ugroženim članovima društva, te im nastoji poboljšati kvalitetu života i omogućiti lakše rješavanje prezaduženosti, u prvom redu savjetodavnim i obrazovnim aktivnostima (skandinavske zemlje);
- korporatistički, s visokom stratifikacijom, a država intervenira reguliranjem tržišta ili financijskom pomoći (Njemačka i Francuska).

Ovoj se tipologiji može dodati skupina mediteranskih zemalja (Španjolska, Portugal, Grčka), s visokim stopama prezaduženosti i slabije razvijenim javnim uslugama, pa stoga i manjom pozornošću u rješavanju prezaduženosti i razmjerno slabijim institucionalnim oblicima (ustanovama i sustavima) pomoći osobama koje su u teškom položaju. To se uglavnom ostavlja obiteljskoj solidarnosti u pomaganju članovima koji ne mogu otplaćivati dugove. Stoga je teško govoriti o nekom prosječnom stanju u EU. Većina bivših tranzicijskih zemalja

(osim Latvije i Poljske) nema odgovarajuće specijalizirane službe i/ili postupke za rješavanje pitanja problema prezaduženosti ili se one tek osnivaju.

Za izbjegavanje stanja u kojem svi gube (vjerovnici sredstva, a dužnici često odgovarajuće mjesto u društvu, postajući socijalno isključeni), zapadna su društva razvila savjetodavne službe za rješavanje problema prezaduženosti i sustave povrata duga kojima se omogućava prezaduženim osobama novi početak u društvu i u ekonomskom sudjelovanju. Zbog povijesnih razloga i različitog stava o ulozi države u političkom i ekonomskom životu u skladu s iznesenom tipologijom socijalne države, strategije rješavanja prezaduženosti mogu se podijeliti u šest glavnih modela:

- anglo-saksonski pristup novog početka bez prevelikih ograničenja;
- skandinavski sustav države blagostanja (ili socijalne države);
- francuski model upravljanja dugom;
- srednjoeuropski pristup obrazovanja i informiranja o prezaduženosti;
- južnjačke ili mediteranske mreže obiteljske solidarnosti;
- istočnoeuropski model koji tek treba prihvatiti i razviti jedan od navedenih obrazaca.

RAZLIČITA ISKUSTVA U PRIJATELJSKOM NAČINU RJEŠAVANJA PREZADUŽENOSTI

Mnoge europske zemlje na različite načine sprječavaju i ublažavaju prezaduženost svog stanovništva, koja se smatra značajnom odrednicom socijalne isključenosti. Već početkom 1980-ih počele su uvoditi zakone koji omogućavaju fizičkim osobama rješavanje duga (tzv. *novi početak*). Prva je bila Danska (1984), a slijedile su je Engleska i Wales (1986., revizija 2002), Francuska (1989., revizija 1998), Norveška (1992), Finska (1993), Austrija (1994), Švedska (1994), Nizozemska (1998), Belgija (1998) i Njemačka (1999). Sadašnji zakon u Luksemburgu ne dopušta prezaduženim osobama *novi početak*.

Engleska i Wales provode ideju *novog početka* u skladu sa Zakonom od 1. travnja 2004., tako da se osobi oprašta dug u razdoblju od 12 mjeseci nakon što je ona proglasila stečaj. Zakonodavna regulativa u skandinavskim zemljama uvelike je oblikovana idejom o državi blagostanja (ili socijalnoj državi). Službenik

Tablica 1: Regulatorna prijateljskog načina rješavanja problema prezaduženosti u pojedinim državama

Zemlja	Obilježja
Finska	Pregovori između savjetodavca za rješavanje problema prezaduženosti, dužnika i vjerovnika. Ako jedan vjerovnik ne pristane na prijateljski postupak, otvara se sudski postupak. Služba za rješavanje problema prezaduženosti predlaže plan njegova reguliranja. Čak i ako vjerovnik ne prihvati plan, nadležna ga služba može provesti, ili može prepustiti provođenje plana sudu, koji i sam može predložiti novi plan.
Danska	Ne postoji sustav prijateljskog načina rješavanja problema. Otplata duga se preraspoređuje na rok od 5 godina u skladu sa Stečajnim zakonom.
Francuska	Komisija posreduje u pregovorima između dužnika i vjerovnika o prihvaćanju plana otplate duga. Ako se to pokaže bezuspješnim, komisija sudu predlaže plan s odgovarajućim pravnim mjerama kako bi dobila punomoć za njegovo provođenje.
Luksemburg	Služba za probleme prezaduženosti i savjetovanje (SICS) priprema plan rješavanja prezaduženosti. Komisija za posredovanje (CM) odgovorna je za prihvaćanje ili odbijanje planova rješavanja prezaduženosti.
Belgija	Posrednik kojeg imenuje sud predlaže plan otplate i o njemu pregovara s dužnikom i vjerovnikom. Sud može odrediti provedbu plana i protiv volje vjerovnika.
Njemačka	Savjetodavna služba za probleme prezaduženosti u suradnji s dužnikom predlaže plan otplate. Ako i samo jedan vjerovnik ne prihvati plan, mora se odustati od plana. Sud odlučuje hoće li se pokrenuti sudski proces naplate duga ili se otvara postupak osobnog stečaja.
Latvija	Između dužnika, vjerovnika i lokalnih tijela vlasti sklapa se trostrani sporazum o uvjetima otplate duga.

ureda za rješavanje prezaduženosti treba prvo preispitati uzroke nastalog stanja prije no što započne pomagati dužniku. Švedska ima trostupanjski postupak. Prvi stupanj je posve nereguliran. Prema prijašnjoj regulatori, dužnik je trebao tražiti prijateljsko rješavanje problema, i u tome mu je mogla pomoći nadležna savjetodavna općinska služba. To se ipak nije pokazalo dovoljno učinkovito i jednoobrazno, tako da novo zakonsko rješenje više ne zahtijeva da dužnik prvi pokušava tražiti prijateljski način rješavanja problema. Tako je jedan od najvećih izazova novog zakonodavstva iznalaženje načina da nadležna

služba može provoditi mjere rješavanja zaduženosti, čak i protiv volje jednog ili više vjerovnika.

Francuski je pristup karakterističan po *sustavu administriranja dugom*. Prema Zakonu, broj 98-657, od 29. srpnja 1998. koji se bavi rješavanjem socijalne isključenosti, dužnik može djelomično ili potpuno otpisati svoj dug nakon razdoblja od najmanje tri godine.

U skandinavskom i francuskom pristupu uzima se u obzir i odgovornost vjerovnika koji mora posuditi sredstva na odgovarajući način. Odgovornost vjerovnika ne postoji u austrijskoj, nizozemskoj i njemačkoj regulativi prezaduženosti. U tim je zemljama, težište zakona na načelu *obrazovanja za sprječavanje* prezaduženosti. Dužnik se mora ponašati na odgovarajući način i časno u skladu s načelom *dobre namjene*. Za jamstvo njegove suradnje i dobrog ponašanja treba poštivati utvrđena pravila ponašanja koja se strogo nadziru u određenom razdoblju (na primjer u Nizozemskoj 3 godine, a u Njemačkoj 6 godina). U Njemačkoj se to čak naziva *razdobljem dobrog ponašanja* (*Wohlverhaltensperiode*).

Okvir 1: Nizozemski sustav rješavanja prezaduženosti

Nizozemski sustav rješavanja prezaduženosti je preventivan jer se u najranijoj fazi pružaju savjeti, ali je po potrebi i sudski, ako ne postoji drugačiji način rješavanja problema. U tom se pristupu koriste različite metode pružanja pravodobne pomoći. Inovativni pristup nizozemskog sustava može se ukratko opisati ovako:

- uska administrativna povezanost prijateljskog i statutarnog rješavanja prezaduženosti;
- postojanje općinskih društvenih banaka kao svojevrsne službe za rješavanje prezaduženosti;
- profesionalni pristup prevenciji duga, upravljanju sredstvima i rehabilitaciji duga, uz podršku standardiziranih računarskih programa općinskih društvenih banaka;
- široki spektar mjera prevencije i rješavanja duga;
- dovoljan broj i stručnost povjerenika koji rješavaju dug;
- Odbor za pravnu pomoć (financira ga država) nadzire kvalitetu rada povjerenika i sudaca;
- rehabilitacija duga ostvaruje se u razdoblju od tri godine; visokom postotku dužnika na kraju sudskog postupka oprašta se dug i omogućuje novi financijski početak i društvena promocija.

Nizozemskom sustavu amnestije (oprosta) prezaduženosti valja posvetiti posebnu pozornost, jer je utemeljen na obrazovanju i informiranju o prezaduženosti. To je vrlo privlačan sustav s težištem na suradnji, otvorenosti, transparentnosti i voljnosti prezaduženih osoba da započnu s prijateljskim postupkom ili se – ako vjerovnici ne pristanu na sudjelovanje - priklone statutarnom rješenju u skladu sa Zakonom o rješavanju duga fizičkih osoba.

PREZADUŽENOST U NEKIM ZEMLJAMA

Mnoge zemlje na različite načine nastoje spriječiti upadanje u pretjeranu zaduženost, odnosno iznalaze modalitete pomoći osobama koje ne mogu podmirivati svoje financijske obveze. Prema tipologiji spomenutoj u ranijim izvještajima o tri osnovna obrasca socijalne politike i socijalne isključenosti (korporativistički, neo-liberalni i socijalno-demokratski), u ovom dijelu teksta detaljnije se izlažu stanje i načini ublažavanja prezaduženosti u odabranim zemljama: Francuskoj (kao primjeru korporativne zemlje), Irskoj (neoliberalnoj) i Švedskoj (socijaldemokratskoj). Također, detaljnije se iznose iskustva u Nizozemskoj koja je imala značajne uspjehe u navedenim aktivnostima te u Poljskoj koja je mnogo učinila na ublažavanju problema.

FRANCUSKA

Francusku obilježava državna intervencija reguliranja tržišta, pa sustav rješavanja prezaduženosti ima dvije najvažnije svrhe: *ekonomsku* – zadržati ili vratiti ljude u redovni ekonomski život očuvanjem njihove uloge proizvođača i potrošača nove vrijednosti dajući im “drugu priliku” (čime se umanjuju neminovni troškovi društvene marginalizacije) i *socijalnu* – izbjeći (ili barem ublažiti) socijalnu isključenost i njezine nepovoljne posljedice na ugrožavanje jedinstva i kvalitete života obitelji. Francuskoj nije stran postupak otpisa duga (usklađen je sa zakonskim sustavom), sve dok je socijalno opravdan i legaliziran pravosuđnim tijelima.

Nakon duljeg razdoblja rasprava između dužnika i vjerovnika, osnivanjem Komisije za prezaduženost (1989) stvoreno je učinkovito tijelo za unapređenje socijalne uključenosti. Komisija je napravila procjenu prava i obveza stranke radi održivih financijskih rješenja. Kasnije su provedene značajne promjene, pa je

1998. uvedena i mogućnost otpisa duga kojeg može proglasiti sudac za rješavanje duga. Taj je sustav promijenjen 2003. reformom sustava rješavanja duga (Revenu, 2006). Sustav djeluje na sljedeći način:

- Dužnici koji ne mogu podmiriti svoje dugove kontaktiraju Komisiju za prezaduženost kojom upravlja Banque de France. Komisije postoje u svim francuskim najnižim administrativnim jedinicama (*départements*).
- Ako dužnik posjeduje resurse ili imovinu koja se može prodati na tržištu, u dogovoru s vjerovnikom predlaže se plan podmirenja obveze.
- Ukoliko dužnik ne posjeduje resurse ili imovinu kojima se može pokriti dug, Komisija proglašava moratorij³ na najduže dvije godine. Nakon tog roka slučaj se ponovno razmatra.
- U slučaju neusklađenosti između imovine dužnika i njegovih nepodmirenih obveza, dužnik može zahtijevati otvaranje postupka osobnog financijskog oporavka.

Podmirenje duga je moguće u svakoj pojedinoj fazi:

- Kada se predlaže plan (koji u načelu ne može trajati dulje od 10 godina), podmirenje duga ili njegova remisija može se prijateljski dogovoriti s dužnikom. Ukoliko ne dođe do takvog dogovora, Komisija može preporučiti plan za snižavanje budućih kamatnih stopa.
- Po isteku moratorija, Komisija može preporučiti djelomični oprost duga.
- Potpunim otpisom duga u okviru postupka osobnog financijskog oporavka, što je oblik osobnog stečaja (imovina dužnika se popisuje i njegovi prijašnji dugovi se otpisuju).

Ukoliko postupak postane ograničen i prestane biti prijateljski, dolazi pod nadzor suda, čija je uloga posebno važna za donošenje odluka o osobnom financijskom oporavku.

Učinci Zakona i mjera za nadzor zaduženja nisu baš zadovoljavajući jer je broj pritužbi Komisiji za prezaduženost još uvijek jako visok (10 do 15 tisuća mje-

³ Moratorij je odgađanje plaćanja dugova, zbog stanovitih razloga i zaštite dužnika, a određuje ga se posebnim aktom. Aktom o moratoriju država određuje je li moratorij generalni i odnosi li se na sve dužnike ili se prepušta sudovima da rješavaju svaki pojedinačni slučaj. Moratorij se obično određuje u vrijeme većih kriza, elementarnih nepogoda, ratova i sl., kada je većem broju dužnika onemogućeno ispunjavanje obveza. Obveze dužnika u vrijeme moratorija miruju.

sečno). Postotak proglašениh otpisa dugova niži je od očekivanoga (15% umjesto planiranih 30%).

Najznačajniji korak u provedbi reforme kontrole duga ostvaren je 1998. kad su predstavnici udruženja kreditora prihvatili mogućnost da neki od njihovih kredita mogu biti nepovratno otpisani, jer ih je nemoguće naplatiti, a njihov je financijski učinak ionako već uključen kod izračuna profitabilnosti. Kasnije je usvojen postupak osobnog financijskog oporavka prema kojem prezadužene osobe imaju izravan pristup sudu, čime je olakšan postupak otpisa duga.

U Francuskoj se jako naglašava razlika između aktivnih i pasivnih dužnika:

- aktivni dužnici su oni koji su nepromišljeno uzeli preveliki broj kredita;
- pasivni dužnici su žrtve nesreće i bolesti, odnosno neočekivanih i/ili neželjenih zbivanja poput nezaposlenosti. Oni su mnogo brojniji, pa im treba pomoći kako bi se zauvijek riješili duga.

U Francuskoj se nastoji potaknuti što bolje posredništvo između dužnika i vjerovnika, a otpis duga se radi u *dobroj vjeri*, zbog ponovne socijalne uključenosti dužnika. U svakom slučaju, nije baš posve jasna razlika između otpisa (oprosta) duga i proglašenja osobnog stečaja. Ipak, načini djelovanja nisu jednaki:

- Francuska daje veliku moć Komisiji, a ne povjereniku.
- Nakon reforme iz 2003., postupak otpisa duga može se provesti izravno, bez faze moratorija ili djelomičnog plaćanja.
- Započinjanjem postupka rješavanja prezaduženosti došlo je do stvaranja Nacionalnog spiska kredita privatnih osoba. To je postala važna zapreka prezaduženosti jer vjerovnici imaju uvid u razinu postojećeg duga tražitelja kredita.

Komisiju za prezaduženost čine predstavnici upravnih tijela i vjerovnika, ali i predstavnici potrošača i obitelji (uz pravnike i stručnjake iz ekonomskih područja te područja socijalne skrbi i obiteljske zaštite koji imaju samo savjetodavnu ulogu). Komisija samo predlaže djelomični otpis duga ili mjere za uspostavljanje osobne financijske stabilnosti koje razmatra sud. Zbog odobrenja koje moraju dati svi sudionici (uključujući i sud), broj riješenih slučajeva osjetno je manji od stvarnih potreba.

Značajna zapreka boljem djelovanju sustava je način financiranja, jer u Francuskoj troškove postupka i provjere snosi Banque de France (javna ustanova, financirana iz proračuna). Teškoću izaziva i pomanjkanje pomoći, odnosno

službe kojoj bi se dužnik mogao obratiti za pomoć i savjet. Ukoliko takvo tijelo i postoji, osnovano je na inicijativu udruženja koja financiraju savjetodavne aktivnosti. Upravna tijela prilično uspješno pružaju usluge socijalne pomoći korištenjem najboljih postojećih iskustava i rješenja.

U Francuskoj postupci protiv prezaduženih privatnih osoba nisu stvar sudske prirode, već svaki odjel ima komisije koje nagodbama rješavaju sporove između vjerovnika i dužnika. Ako u tome uspiju, ostala dugovanja se brišu. Međutim, francuski *Code de la Consommation* ne definira razdoblje trajanja dobrog “vladanja” kao u Njemačkoj. Zato je u kolovozu 2003. u Francuskoj uspostavljena sudska procedura za *beznađne* i “na dugi rok” prezadužene osobe, (tzv. *retablissement personelle*). Zasad ne postoje statistički podaci o učincima provedenih promjena.

Zakon iz 2003. uvelike je promijenio uloge pojedinih sudionika:

- *Uloga suda* – novi sustav osobnog financijskog ozdravljenja previše ovisi o zakonodavnom sustavu, pa zbog mnogih prijava nastaju zagušenja i odlaganja u započinjanju postupka. Udruženja koja po zakonu imaju važnu ulogu u rješavanju financijskih i socijalnih problema obitelji primaju vrlo malu naknadu za svoj posao.
- *Nadziranje (opserviranje) prezaduženosti* – omogućilo bi bolje razumijevanje uzroka prezaduženosti i prirode duga, pa bi se olakšalo pravovremeno preventivno djelovanje.
- *Obrazovanje potrošača* – mnogi upravitelji slučajeva prezaduženosti ističu da dužnici loše upravljaju financijskim sredstvima i vrlo lako zapadaju u novčane teškoće. Značajan je broj mladih koji se prema dohotku odnose kao prema nekoj vrsti džeparca kojeg su za školovanja dobivali od roditelja.
- *Važnost razlikovanja dugova* – nije uvijek posve jasno na koji način valja rangirati važnost pojedine vrste dugova – dio duga je obično prema privatnim vjerovnicima, ali i prema dobavljačima grijanja ili električne energije koji mogu prekinuti isporuku u slučaju nepodmirenih dugovanja.
- *Uspostava Nacionalnog spiska kredita privatnim osobama* – nije zakonska obveza, jer mu francusko društvo još uvijek nije posve sklono.
- *Mikro-krediti* – koriste se često za početak poslovne aktivnosti i mogli bi značajno pomoći siromašnim stanovnicima kojima su kreditne usluge redovitog bankarskog sustava nedostupne ili preskupe.

Komisija je samo u 2005. godini zaprimila 182 000 zahtjeva za rješavanje prezaduženosti, s time da se broj prihvaćenih slučajeva polagano povećavao nakon 1990. Prema podacima Komisije i drugim izvorima Banque de France (2005) procjenjuje se da je u različitim fazama postupka rješavanja prezaduženosti oko 680.000 slučajeva, ali je teško procijeniti točan broj osoba jer su one često u strahu od postupka nasilne naplate duga.

Banque de France je 2005. provela trogodišnje istraživanje o tipologiji prezaduženosti. Prema prvim se nalazima čini da nema značajnijih promjena vezanih uz zakonske promjene iz 2003. Čak 64% prezaduženih osoba su samci ili samohrani roditelji. Prema dobi, 57% prezaduženih ima od 35 do 54 godine. Istodobno se smanjio udio prezaduženih mlađih osoba (ispod 34 godine). Približno 70% prezaduženih zarađuje manje od 1 500 eura mjesečno (45% zarađuje minimalnu nadnicu ili manje od nje, a 5% su primatelji socijalne pomoći). Gotovo tri četvrtine (73%) prezaduženih spadaju u kategoriju pasivnih dužnika, a najznačajniji su uzroci prezaduženosti gubitak posla i rastava braka.

Od nepodmirenih obveza prezaduženih najveći su dugovi prema bankama. Udio zaduženja za kupnju nekretnina stalno opada, a povećao se broj kredita odobrenih za podmirenje starih obveza. Umjesto ranijih 27%, sada 32% prezaduženih osoba nema mogućnost otplate. Ti će dužnici biti uključeni u program financijskog oporavka prezaduženih osoba. Planovi su potpisani za 67 do 70% slučajeva. Zbog novog postupka smanjio se broj moratorija. U 72% slučajeva, iznos novca koji ostaje dužnicima za pokriće životnih troškova (*reste à vivre*) veći je od zakonskog minimuma i kreće se između 800 i 1 500 eura mjesečno. Oko trećine prezaduženih osoba je 2004. više puta podnosila zahtjev za odgađanje otplate duga.

Usprkos značajnim promjenama i institucionalnom jačanju sustava rješavanja prezaduženosti, sustav je u najvećoj mjeri usmjeren na administrativno rješavanje problema. Stoga se neke osobe opet prezaduže u određenom razdoblju jer je premalo (ili nedovoljno) učinjeno na prevenciji opasnosti od prezaduženosti.

IRSKA

Radi ublažavanja problema prezaduženosti osnovana je Savjetodavna služba za financije i proračun (*The Money Advice and Budgeting Service – MABS*) koja se sastoji od mreže lokalnih projekata za pomoć osobama koje imaju poteško-

će s vraćanjem dugova. MABS je usmjeren za pojedince i obitelji, najčešće s niskim dohotkom, koji trebaju pomoć u upravljanju osobnim financijama kako bi izašli na kraj s vjerovnicima. Usluga je povjerljiva i besplatna.

MABS je nastao zalaganjem Ministarstva socijalnih, komunalnih i obiteljskih poslova (*Department of Social, Community and Family Affairs*) koje potiče socijalno blagostanje stanovništva transferima novca i dobara radi što potpunijeg sudjelovanja stanovnika u životu zajednice. Financijski savjeti vrlo su bliski pružanju novčanih transfera, što je najvažnija aktivnost Ministarstva, koje podupire 50 financijskih savjetovaštva i osigurava sredstva za osposobljavanje i usavršavanje zaposlenih u MABS-u.

Sustav je osnovan 1996., a od 2000. je u sastavu službe Osposobljavanje i razvojne usluge – informacije za sve (*The Training and Development Service of Comhairle – Information for All*). Služba je odgovorna za pružanje nezavisnih informacija, savjetovanja i pomoć svim stanovnicima, uključujući osobe s posebnim potrebama (invalidima). Objedinjuje aktivnosti Nacionalne službe socijalne skrbi (*National Social Service Board – NSSB*) i Nacionalnog odjela za rehabilitaciju (*National Rehabilitation Board – NRB*) (MABS, 2000). Ciljevi MABS-a su:

- Pružiti nezavisnu, besplatnu i povjerljivu savjetodavnu uslugu ciljnim skupinama koje imaju teškoća s vraćanjem duga kako bi dugoročno postale financijski zdrave;
- Pomoći ciljnim skupinama u razvoju znanja i sposobnosti potrebnih za izbjegavanje prezaduženosti, kao i poznavanje učinkovitih rješenja zaduženja;
- Identificirati najbolje izvore kredita za ciljne skupine i olakšati im pristup tim izvorima;
- Suradivati s drugim službama i tijelima u integralnom sustavu podrške koji će biti dostupan korisnicima u skladu s njihovim potrebama;
- Aktivno uključiti ciljne skupine u planiranje i djelatnosti MABS-a kako bi se što bolje zadovoljile njihove potrebe;
- Osigurati da sve ciljne skupine imaju jednaki pristup MABS-u bez obzira na lokaciju;
- Razmotriti, pojasniti i predložiti promjene u politici, mjerama i praksi koje treba provesti na lokalnoj i/ili nacionalnoj razini kako bi se iskorijenilo siromaštvo i prezaduženost.

MABS je izuzetan primjer aktivističkog partnerstva. S Ministarstvom obrazovanja i znanosti provodi program *Financijski vodič za mlade* (*The Young Person's Guide to Money*) s odgovarajućim uputama za nastavnike. Osobita se pozornost posvećuje mladim osobama koje prekidaju redovito obrazovanje, pa su posebice izložene opasnostima od siromaštva i prezaduženosti. Značajan broj sudaca zaduženih za određivanje prisilne naplate i ovrhe, prije sudskog postupka upućuje svoje stranke MABS-u. Ministarstvo okoliša i lokalnih poslova je u suradnji s MABS-om razvilo upute lokalnim vlastima za rješavanje problema nenaplaćenih stanarina. MABS je s Ministarstvom zdravstva i djece izradio nacionalne smjernice informiranja lokalnih MABS projekata o zaštiti i blagostanju djece. S najvažnijim bankama je dogovoren pilot-projekt o rješavanju duga, što bi u budućnosti mogla biti alternativa sudskom postupku prisilne naplate.

Sve te aktivnosti nastoje da osobe s financijskim teškoćama očuvaju (ili ponovno steknu) dignitet, samopoštovanje i nadzor nad vlastitom financijskom sudbinom. Pritom se značajna pozornost posvećuje suradnji i partnerstvu različitih službi i tijela podrške kako bi se korisnicima osigurala integralna i dostupna podrška u skladu s njihovim potrebama.

ŠVEDSKA

Prezaduženost se u Švedskoj poklopila s dubokom gospodarskom krizom koja je pogodila zemlju početkom 1990-ih. Jedan od najvažnijih razloga recesije bez sumnje je bila neodgovarajuća financijska i monetarna politika. Vlada i Državna banka (*Riksbanken*) odlučile su 1984. deregulirati švedsko tržište kredita što je dovelo do velikog povećanja potrošačkih kredita. Također, mnoge privatne tvrtke specijalizirane za međunarodno tržište nekretnina uzele su vrlo velike kredite. Kada je svjetsko gospodarstvo polako ušlo u recesiju krajem 1980-ih, švedsko *prezagrijano* gospodarstvo poticano inflacijom našlo se u situaciji kada više nije bilo jednostavnih mjera za poboljšanje stanja.

Tako je Švedska prvi put nakon Drugog svjetskog rata zabilježila pojavu masovne nezaposlenosti i stečaj desetak tisuća malih privatnih tvrtki. Istodobno je došlo do smanjenja i postroživanja prava u sustavu socijalne skrbi. Usprkos navedenim uzrocima, opseg i struktura prezaduženosti pojedinaca i kućanstava nije se u Švedskoj pomnije statistički pratio i istraživao, najvjerojatnije zato što zbog bankarske tajne ne postoji uvid u ukupan iznos dospjelih kredita. Malo istraživanja

prezaduženosti u Švedskoj može donekle objasniti i razilaženje stručnjaka i praktičara o definiciji pojma prezaduženosti u švedskom kontekstu.

Nezavisni analitičari ističu da se poteškoće vezane uz prezaduženost politički teško mogu prihvatiti u okviru bogate i razvijene države blagostanja (ili socijalne države) kao što je Švedska. Stoga se problem prezaduženosti često negira i isključuje iz političkih rasprava.

Ipak, postoje istraživanja Švedske potrošačke agencije (*Konsumentverket*), koja osvjetljavaju stanje i probleme prezaduženosti kućanstava (procjenjuje se da je prezaduženo jedan do dva postotka kućanstava). Prema studiji iz 2003. vidljivo je da stalne probleme s neplaćanjem ima oko 4%, a isto ih toliko ima i povremene teškoće.

Prema nedavnim statističkim pokazateljima Službe za prisilnu provedbu zakona proizlazi da oko 5% stanovništva u Švedskoj ne plaća dospjele obveze, pa je podložno javnom postupku prisilne naplate. Ujedno, postoje i privatne tvrtke koje provode prisilnu naplatu, poput *Intrum-Justitia*, ali nema podataka o broju osoba koje su time pogođene.

Bez obzira na navedeno, vrlo je teško pouzdano procijeniti razinu prezaduženosti u Švedskoj, ali se pretpostavlja da je time pogođeno 7 do 8% stanovništva. Razlozi bi mogli biti visoki životni troškovi, visoki porezi, usporeni porast plaća koje zaostaju u odnosu na druge članice EU-a te nedovoljno razvijen sustav savjetovanja za izbjegavanje i ublažavanje prezaduženosti.

U Švedskoj 87% općina pruža besplatne savjetodavne usluge za izbjegavanje i ublažavanje prezaduženosti; financiraju se općinskim porezima i nisu zakonski obvezne. Ograničene savjetodavne usluge pruža i Služba za prisilnu provedbu zakona, dok Švedska potrošačka agencija pruža opće, ali ne i individualne savjetodavne usluge za rješavanje problema prezaduženosti. U pojedinim su općinama u tome aktivne religijske i nevladine udruge te sindikati. Jedna od najvažnijih zadaća savjetodavne službe je pomoć prezaduženim kućanstvima u postupku rješavanja duga. Zakon o usklađivanju i otpisu duga stupio je na snagu 1994., a njime je u desetogodišnjem razdoblju obuhvaćeno samo 35.803 podnositelja. Od tog broja, Služba za prisilnu provedbu zakona nije prihvatila oko 55% zahtjeva, a nepoznati broj kućanstava je ostvario izravni dogovor s vjerovnicima. U cjelini, razmjerno je teško ispuniti zahtjeve za otpis duga.

Značajan broj prezaduženih osoba u to je stanje upao zbog nezaposlenosti, a prezaduženost se povećava njihovom socijalnom isključenošću i marginalizacijom.

U Švedskoj prezadužene osobe uopće ne mogu dobiti kredit, ne mogu se pretplatiti na telefon ili internet vezu, sklopiti ugovor o životnom osiguranju, pa čak ne mogu iznajmiti automobil i upisati se u videoteku. Gotovo im je nemoguće iznajmiti stan ili naći pristojniji posao.

U cjelini, malo je učinjeno u sustavnom pomaganju prezaduženim nezaposlenim osobama da dobiju zaposlenje, premda postoje i općine s vrlo dobrim iskustvima. Provedena istraživanja su jasno pokazala da prezadužene osobe i njihove obitelji trpe od dubokih i dugotrajnih psihičkih trauma, koje se lako mogu razviti u ozbiljno narušeno tjelesno i mentalno zdravlje (Ahlström, 1998; Hintakka i sur., 1998).

NIZOZEMSKA

Nizozemska ima nešto više od 16 milijuna stanovnika koji žive u oko 7 milijuna kućanstava. Ukupno aktivno stanovništvo u dobi od 15 do 64 godine života čini gotovo 11 milijuna osoba. Procjenjuje se da je oko 750 000 kućanstava izloženo kašnjenju s podmirenjem financijskih obveza; oko 500 000 kućanstava je prezaduženo, a polovica ima vrlo ozbiljne financijske poteškoće. Prema procjeni, u 2003. je od 40 000 do 93 000 kućanstava s dohotkom do 150% neto socijalne minimalne plaće imalo ozbiljnih poteškoća s prezaduženošću.

Nizozemski model dobrovoljne i obvezne regulacije dugovanja je gotovo jedinstven u EU jer omogućava oslobađanje od duga nakon tri godine. Takav pristup "čistih računa" usmjeren je na postizanje socijalne uključenosti i poticanje potpune aktivnosti na tržištu rada, omogućujući prezaduženim osobama novi početak u životu.

Nizozemski Zakon o rješavanju duga fizičkih osoba (WSNP) primjenjuje se od 1992. zajedno sa Zakonom o bankrotu. Postupak WSNP-a namijenjen je prezaduženim fizičkim osobama koje rade ili aktivno traže zaposlenje (osim ako su radno nesposobne), a spremne su udovoljiti određenim uvjetima postupka. U postupak mogu biti uključene i samozaposlene osobe, prijašnji poduzetnici i vlasnici malih tvrtki. Ukoliko dužnik ispunjava obveze iz programa preraspodjele i otplate duga, dužnici uključeni u proces obično nakon tri godine uspiju dostići razinu "čistih računa", čak i ako još nije plaćen cijeli dug (što je najčešći slučaj). U prosjeku, obično se vrati samo oko 10% duga.

Za taj prijateljski postupak zadužene su općinske vlasti. One nadziru i financiraju nezavisne lokalne organizacije i tijela koja pomažu u rješavanju problema prezaduženih osoba. Posebnu ulogu imaju općinske društvene banke (počele su se osnivati 1932), koje nude raznovrsne usluge – od prevencije do pomoći prezaduženim i siromašnim osobama.

Sustavom oprosta duga izbjegava se socijalno isključivanje dobronamjernih dužnika koji su uspjeli postići prijateljski dogovor s vjerovnicima. Za rješavanje duga u prvom su redu zaduženi dužnik i vjerovnik uz pomoć lokalnog socijalnog radnika. Nadležna lokalna tijela opunomoćuju viši sud samo ako nije postignut prijateljski sporazum među uključenim stranama postupka. Odluka suda je konačna.

Postupak rješavanja prezaduženosti odvija se u nekoliko faza:

U početnoj fazi obavlja se *strukturna analiza primanja i rashoda klijenata*, način trošenja sredstava, mogućnost povećanja dohotka i smanjivanja rashoda. Nakon razmjene informacija između dužnika i banke, klijent mora potpisati ugovor kojim se obvezuje poštivati stroga pravila banke. Ukoliko klijent zane-mari svoje obveze, nema pravo na ponovno pružanje pomoći.

Idući je korak usmjeren na *upravljanje financijskim sredstvima* klijenata, tako da banka nadzire njihov dohodak. To se provodi u skladu sa sklopljenim ugovorom između klijenata i općinske društvene banke. Banka također osposobljava klijenta za pravilno upravljanje raspoloživim financijskim sredstvima. U čestim kontaktima klijenti trebaju izvještavati kako su rasporedili svoj novac. Nakon toga slijedi postupak *rješavanja duga* po strogo formaliziranoj metodologiji, temeljen na prijateljskom dogovoru dužnika i vjerovnika. Klijenti općinske društvene banke mogu dobiti kredit ali na znatno odgovorniji način, obično u manjim iznosima i uz nižu kamatu.

Druga bitna odrednica je dobra suradnja sa sustavom socijalne skrbi jer je prezaduženost često povezana s drugim socijalnim problemima ili ovisnošću, poput alkoholizma ili narkomanije. Takav integrirani pristup je presudan u uspješnom rješavanju pitanja prezaduženost i socijalne isključenosti.

Inovativna rješenja unutar nizozemskog sustava su sljedeća:

- Dovoljna količina i kvaliteta odgovarajućih administratora. Odbor za zakonsku pomoć provjerava kvalitetu usluge administratora, dok nadležni sudac nadzire kako administratori ispunjavaju svoju zakonsku dužnost.
- Razvijen računalni sustav povezan s odgovarajućim bazama podataka.

- Povjerenje vjerovnika i dužnika u sustav zbog strogog administrativnog i sudačkog nadzora.
- Visoki postotak dužnika kojima se na kraju sudskog postupka oprašta dug čime im se omogućava novi financijski početak i društvena promocija. U 2004. je 70% dužnika uključenih u proces ostvarilo oprost ili odgodu duga.

U cjelini gledano, sustav od 1998. potiče socijalnu uključenost te pomaže u sprječavanju prijenosa siromaštva i neimaštine na sljedeće naraštaje, beskućništva i nejednakog pristupa zdravstvenoj zaštiti, a brine se i o očuvanju minimalnih umirovljeničkih primanja.

Revizija sustava 2001. pokazala je da preveliki broj dužnika ima malo koristi od sustava zbog psiholoških i drugih poteškoća. Strahuje se i da je sudstvo postalo preopterećeno. Predložene promjene zakona nastoje ograničiti pristup u model samo onim dužnicima koji su stvarno spremni za sudjelovanje kako bi se smanjila opterećenost sudova i administrativnih tijela.

U drugim zemljama prilično je teško stvoriti sustav poput nizozemskog modela općinskih društvenih banaka, ako on već ne postoji. Vjeruje se da je to prilika za nove članice EU-a u kojima je bankarski sustav u razvoju. Elementi pristupa integriranih usluga mogu se razmjerno lako prenijeti u sve članice EU-a, kao i u zemlje kandidatkinje, poput Hrvatske. Djelotvorna bi bila upotreba nizozemske baze podataka, ali bi ostvarenje javne dostupnosti moglo u nekim zemljama biti otežano zbog poštivanja privatnosti i poslovnih zloupotreba. Povjerenici u Nizozemskoj imaju pravo provjeravati poštu dužnika što se u drugim zemljama drži narušavanjem privatnosti.

Općenito se drži da je nizozemski model rješavanja prezaduženosti lako prenosiv u zemlje u kojima ne postoji ili je nedovoljno razvijen sustav ublažavanja prezaduženosti. Čak i u zemljama s razmjerno visokom razinom tog sustava, poput Francuske ili Njemačke, postoji mogućnost preuzimanja pojedinih dijelova nizozemskog modela. Ipak, pri prenošenju i primjeni nizozemskog modela valja imati na umu razlike u zakonskom određenju, (ne)postojanje savjetovaništa za vođenje osobnih financija i rješavanje prezaduženosti, centralizirani i decentralizirani pristup, i brojne druge prateće elemente koji ga čine tako uspješnim.

POLJSKA

Mikrofinancijski centar za Srednju i Istočnu Europu i nove samostalne države
(*The Microfinance Centre for Central & Eastern Europe and the New Independen-*

*dent States - MFC*⁴) je međunarodna mreža od oko 110 mikrofinancijskih ustanova iz regije. Organizacija je osnovana u Varšavi i započela je s radom 1997. Konzorcij za obrazovanje osoba s niskim dohotkom pokrenuo je 2004. program *Planiraj svoju budućnost (Zaplanuj swoją przyszłość)*. Osim MFC-a, član Konzorcija bila je i Poljska udruga banaka. Prema MFC-u, trebalo bi obrazovati i osposobiti oko 13,5 milijuna osoba s niskim dohotkom, da bi mogle upravljati svojim financijskim resursima. Pilot-istraživanje je provedeno 2004. do 2005., a potom je započelo osposobljavanje 262 osobe (do 45 godina starosti i učenike od 16 do 19 godina). MFC nastoji uključiti sve članove obitelji kako bi se promovirala važnost dobrog vođenja osobnih financija i unaprijedilo financijsko planiranje. Centar je 2007., u suradnji s 30 nevladinih udruga, pokrenuo sveobuhvatan program financijskog obrazovanja osoba s niskim dohotkom. Zamišljeno je da se na lokalnoj razini formiraju i osposobljavaju stručne skupine za obrazovanje tih osoba. Koliko je to važno, može se spoznati iz istraživanja MFC-a, prema kojem samo 35% osoba s niskim dohotkom vjeruje da uspješno provode financijsko planiranje, a čak 87% ih uopće ne planira za razdoblje dulje od mjesec dana. Samo 15% osoba s niskim dohotkom štedi, 47% pozajmljuje iz različitih izvora, a čak 5% je stalno prezaduženo. MFC je jedina ustanova izravno uključena u obrazovanje i osposobljavanje osoba s niskim dohotkom.

Drugi program, *Moje financije (Moje finanse)* pokrenuli su Zaklada Kronenberg i Narodna banka Poljske, a provodi ga Zaklada za pothvate mladih. Izravno ga koristi 2 400 srednjoškolskih nastavnika širom zemlje. Predviđeno je da se u nekoliko godina obrazuje, osposobi i informira oko 216 000 mladih. *Moje financije* se sastoje od tri modula:

Volim banke – mladi ljudi uče što je novac, koji su kriteriji bitni kod odabira bankarskog računa, vrste depozita, kako dobiti kredit i izbjeći moguće neugodnosti.

Moje ulaganje – razni oblici štednje i ulaganja (osim bankarskih depozita), njihove prednosti i nedostaci. U tom se modulu objašnjavaju pravila djelovanja tržišta kapitala i njegovih najvažnijih instrumenata kao što su dionice i vrijednosnice.

Ulaganje u budućnost – objašnjavanje novog sustava mirovinskog osiguranja, njegovih zakonskih odrednica, oblika štednje za starost, izbora optimalne strategije i slično.

⁴ Više o Mikrofinancijskom centru za Srednju i Istočnu Europu i nove samostalne države može se naći na stranici <http://www.mfc.org.pl/finedu.html>

Upravljanje dugom nije samo moralna obveza društva nego je i troškovno vrlo učinkovito. Za svaki euro potrošen na savjetovanje o prezaduženosti i upravljanje dugom, uštedi se oko dva eura. Time se može spriječiti upadanje u siromaštvo i beskućništvo te potaknuti socijalna uključenost. Dodatno, sva iskustva o rješavanju prezaduženosti širom Europe ističu odgovornost vjerovnika. Stoga je potrebno istaknuti važnost ne samo *dobronamjernog* dužnika nego i *dobronamjernog* vjerovnika.

SLIČNOSTI I RAZLIKE U RJEŠAVANJU PROBLEMA PREZADUŽENOSTI

Neke zemlje (Irska, Luksemburg, Francuska) imaju centralizirani sustav rješavanja problema duga, dok je u drugima on decentraliziran (Velika Britanija, Njemačka, Nizozemska, Austrija, Mađarska). Uvelike se razlikuje državno financiranje rehabilitacije duga koje se kreće od 100% državnog financiranja u Irskoj i Luksemburgu do dobrovoljnog financiranja u Velikoj Britaniji. Za Nizozemsku su posebno pohvalne sveobuhvatne usluge koje nude općinske kreditne banke i to na vrlo sustavan i profesionalan način. Slične banke postoje tek u nekoliko članica EU-a (prije svega u Francuskoj i Finskoj), dok ih u drugima nema i teško ih se može očekivati u dogledno vrijeme. Istodobno, poslovne banke u nekim zemljama posve su nesklone suradnji u rješavanju pitanja prezaduženosti.

Ne samo u ujedinjenoj Europi, nego i šire sve se više naglašava važnost dobre baze podataka s iscrpnim i promptnim informacijama, pa će sve više rasti i potreba za međunarodnom suradnjom. U Luksemburgu se pokazalo da su se neki građani zaduživali u više susjednih zemalja, i da nitko nije imao uvid u njihov ukupni dug. Iako su započele prve aktivnosti na razmjeni informacija, pojedine zemlje izražavaju strah da bi time mogla biti narušena privatnost građana, a postoji i opasnost poslovne zloupotrebe podataka.

Ujedno, u više se zemalja pokazala potreba povezivanja borbe protiv prezaduženosti s oblicima pomoći sustava socijalne skrbi. U mnogim je zemljama (Danskoj, Švedskoj, Njemačkoj, Austriji i Francuskoj) nemoguće provjeravati poštu dužnika, kao što to mogu povjerenici u Nizozemskoj, jer bi se to držalo narušavanjem prava privatnosti.

U gotovo svim navedenim zemljama, jedan od najvećih uzroka prezaduženosti je niska razina dohotka koji ostvaruju siromašnija kućanstva, a potom slijede nepredviđene okolnosti - bolest i/ili iznenadno ostajanje bez posla. Kao sljedeći uzrok prezaduženosti može se navesti rastava braka, a sve više mu je uzročnik i neodgovorno ponašanje kreditnih ustanova.

Luksemburg – Ima identičan postupak za prijateljski i statutarni način rješavanja osobne prezaduženosti. Nastoji se povećati povjerenje vjerovnika u postupak rješavanja duga strogim nadzorom i stvaranjem nacionalne baze podataka o dužnicima. Dužnik potpisuje ugovor o poštivanju pravila u postupku rješavanja prezaduženosti, pa mu se dopušta dohodak u iznosu od 95% nacionalno utvrđenog cenzusa za socijalnu pomoć. *Novi početak* se odobrava u razdoblju nakon tri godine, a dotad se ne može provesti ovrha nad minimalnim dohotkom za pokriće duga.

Švedska – Početkom 2007. stupio je na snagu Zakon o rješavanju problema duga. Ne postoje općinske kreditne banke, a poslovne su banke dosad bile slabo uključene u rješavanje pitanja prezaduženosti. Predstavnici Švedskog udruženja banaka bili su zastupljeni u vladinoj Komisiji koja je pripremala prijedlog navedenog Zakona, ali su se općenito negativno odnosili prema cijelom prijedlogu, posebice prema ideji da bi banke trebale biti uključene u administriranje sustava.

Danska – Vjeruje da je povrat duga putem remisije najbolje rješenje, odnosno da kad dužnici jednom ostvare remisiju, više ništa ne duguju vjerovnicima. Dug se isplaćuje tijekom pet godina iz državnog proračuna. Danski Parlament je 2006. usvojio novo zakonsko rješenje, ali se još ne može reći kako se zakon ostvaruje u praksi. Jedan od aspekata zakona je da vjerovnici imaju malu moć odlučivanja u postupku. Dobivaju 10% od sredstava koja potražuju i tada se slučaj zatvara. Postupak je administrativan, a ne sudski, pa je provedba olakšana. Primjenjuje se samo kod najgorih dužnika, a u drugim se slučajevima koristi uobičajeni postupak stečaja. Novi se postupak primjenjuje samo na dug prema javnim tijelima (primjerice, neplaćeni porez, administrativne kazne, nevraćeni studentski krediti i slično).

Francuska – Sustav je u najvećoj mjeri usmjeren na administrativno rješavanje problema prezaduženosti, pa premda postoji duži niz godina, neke se osobe ponovno nađu u njemu nakon određenog razdoblja. To pokazuje važnost pomoći i prevencije.

PREZADUŽENOST U HRVATSKOJ

Prema navodima Hrvatske narodne banke (2008), stanovništvo se nastavilo intenzivno zaduživati tijekom prvog polugodišta 2007. Ukupna zaduženost stanovništva, koja uključuje dug ovog sektora prema bankama, stambenim štedionicama, društvima za leasing, društvima za osiguranje i štedno-kreditnim zadrugama te inozemni dug, porasla je s 40,3% BDP-a na kraju 2006., na 43,2% BDP-a koncem lipnja 2007. U odnosu na procijenjenu godišnju masu neto plaća, dug stanovništva porastao je sa 117,4% na kraju 2006. na 126,6% koncem lipnja 2007., a prosječna je zaduženost po zaposlenom tijekom prve polovine 2007. porasla za više od 5 000 kuna, pa je na kraju lipnja 2007. iznosila oko 74 000 kuna. Istodobno je štednja stanovništva u poslovnim bankama rasla sporije, pa je omjer duga i oročenih depozita stanovništva do kraja lipnja 2007. porastao na oko 139%. Valja uzeti u obzir da je u prvom polugodištu 2007. nastavljen trend osjetnog porasta ulaganja stanovništva u alternativne oblike ulaganja sredstava kao što su investicijski fondovi te izravno na tržište kapitala, pa je omjer ukupnog duga i ukupne financijske imovine stanovništva manji, ali o tome nema statističkih podataka.

Procijenjena ukupna zaduženost stanovništva porasla je koncem lipnja 2007. za 22,4% u odnosu na kraj lipnja prethodne godine, što je ipak nešto sporiji rast nego tijekom 2006., kad je iznosio 22,7%. Dug prema poslovnim bankama i dalje je najznačajnija kategorija zaduženosti stanovništva s udjelom od oko 94%; blago se smanjuje od 2002., kad je iznosio 96%. Tome je pogodovalo i blago smanjenje i dalje snažne stope rasta bankovnih kredita stanovništvu, koja je na kraju prvog polugodišta 2007. na godišnjoj razini iznosila 21,1%, a u 2006. godini 21,8%. Iako je u usporedbi s većinom novih država članica EU-a godišnja stopa rasta bankovnih kredita stanovništvu u Hrvatskoj razmjerno niska, razina duga stanovništva prema bankama iskazanog u eurima u odnosu prema BDP-u, u Hrvatskoj je i dalje gotovo dvostruko viša nego u tim zemljama. Tako je na kraju lipnja 2007. omjer kredita poslovnih banaka stanovništvu

prema BDP-u (izraženo u eurima) za Hrvatsku iznosio 40,0%, a u ostalim uspoređenim zemljama Srednje i Istočne Europe taj se omjer kretao u rasponu od 15% do 23%.

Daljnji razvoj bankarskih sustava i vrlo vjerojatni nastavak snažnijega godišnjeg rasta potraživanja od stanovništva, po stopama koje su kod nekih zemalja veće i od 50% (pogotovo kad se uzme u obzir da je vlasnička struktura bankarskih sektora u tim državama vrlo slična onoj u Hrvatskoj), uskoro bi ipak trebao dovesti do smanjenja razlike u stupnju zaduženosti stanovništva novih članica EU-a i Hrvatske. Usporedo s većom zaduženošću, stanovništvo u Hrvatskoj relativno više štedi u bankama od stanovništva uspoređenih zemalja Srednje i Istočne Europe. Međutim, uz bankovnu štednju, 2006. i u prvoj polovini 2007. u Hrvatskoj se povećalo ulaganje stanovništva u investicijske fondove te izravno ulaganje na tržištu kapitala. Zbog toga su bankovni depoziti stanovništva u Hrvatskoj (u odnosu prema BDP-u) tijekom prvog polugodišta 2007. – nakon višegodišnjeg rasta ovog pokazatelja – blago smanjeni, pa su koncem lipnja iznosili 44,5% BDP-a (za usporedbu, na kraju 2006. iznosili su 44,9% BDP-a). U promatranim zemljama taj se omjer u istom razdoblju kretao između 15% u Rumunjskoj i 40% u Sloveniji i Češkoj. Oročeni depoziti stanovništva u stambenim štedionicama tijekom prvog polugodišta 2007. smanjili su se za 248,2 milijuna kuna (na 5,6 milijardi kuna) što pokazuje da se nastavlja trend opadanja interesa za štednju u ovom tipu institucija. Primjerice, tijekom 2005. oročeni depoziti stanovništva u stambenim štedionicama porasli su za 786,5 milijuna kuna, a tijekom 2006. za samo 288,9 milijuna kuna, gotovo tri puta manje, odnosno čak pet puta manje od prirasta u 2004. godini, koji je iznosio 1,46 milijardi kuna. Osnovni je razlog smanjenje državnih poticaja na stambenu štednju, uz istodobno vrlo visoke prinose na druge vrste ulaganja.

U Hrvatskoj je povećano i korištenje kreditnih i debitnih kartica. Na kraju prvog polugodišta 2008. bilo je 8,5 milijuna kreditnih i debitnih kartica, što predstavlja povećanje od 9,5% u odnosu na prethodnu godinu. Svaki stanovnik Hrvatske posjeduje gotovo dvije kartice, što potvrđuje i tezu da Hrvati masovno žive na dug, prebacujući minuse s jedne kartice na drugu (*Novi list*, 2008).

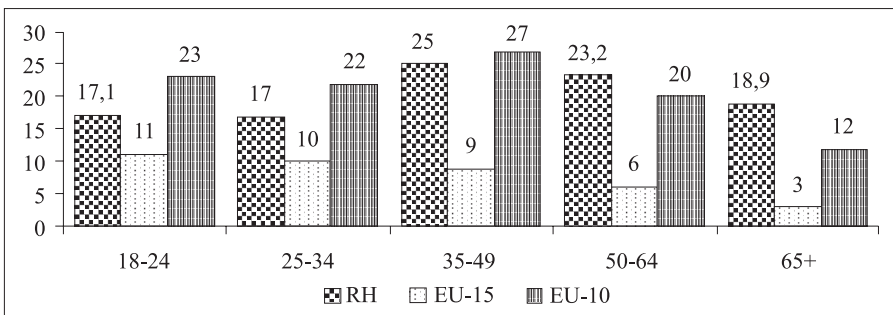
Nakon ljetnog odmora obično se stanje kućni budžeti, pa dolazi do prekoračenja na tekućim računima građana. Iako je stanje u bankama različito, većina klijenata se disciplinirano drži dopuštenih minusa, no od ljeta 2008. primjetan je porast i nedopuštenih prekoračenja. Najčešći je razlog gubitak redovitih mjesečnih primanja ili značajan pad prihoda, kad klijenti nemaju uvjete za

produženje ranije ugovorenog iznosa dopuštenog minusa. U HPB-u je tijekom 2008. udio nedopuštenih prekoračenja na tekućim računima u iznosu ukupnih prekoračenja porastao s 9 na 10%. Krajem kolovoza 2008. u OTP banci odobrena prekoračenja po tekućim računima građana porasla su za 16% u odnosu na kraj 2007. To je popraćeno i porastom iskorištenih minusa (27%), a prosječan je iznos odobrenog prekoračenja 35-40%. Udio nedopuštenih prekoračenja u ukupnim minusima bio je u prosjeku oko 3% te ne pokazuje značajniji rast. Sve banke ubiru zateznu kamatu na nedopušteno prekoračenje od 14% godišnje (---Banka, 10/2008).

Može se pretpostaviti da su mlađe dobne skupine zaduženije nego najstarija dobna skupina (primjerice, većina je osoba starije dobi vjerojatno riješila stambeno pitanje, pa su i rjeđe opterećeni stambenim kreditima). Istraživanje kvalitete života osoba starije dobi u Hrvatskoj unutar projekta *Kvaliteta života u Hrvatskoj – regionalne nejednakosti* – koji je proveo Program UN-a za razvoj u Hrvatskoj (UNDP, 2007) – pokazuje da je tek oko 2,5% kućanstava u kojima žive starije osobe kasnilo s plaćanjem stanarine, otplatom hipotekarnih ili stambenih kredita (što je 1,5% manje nego u EU-15, a oko 3 puta manje nego u EU-10), dok je udio takvih kućanstava među drugim dobnim grupama u Hrvatskoj tri do četiri puta veći. Najveći udio starijih osoba koje kasne s plaćanjem kredita i stanarina nalazi se u baltičkim zemljama, Poljskoj, Nizozemskoj, Slovačkoj, Cipru i mediteranskim zemljama (uz izuzetak Španjolske).

S druge strane, oko 19% kućanstava u RH, u kojima žive starije osobe, nije moglo platiti ili je kasnilo s plaćanjem režija (za vodu, struju, grijanje).

Slika 1: Kućanstva koja kasne ili nisu u mogućnosti na vrijeme plaćati režije (voda, struja, grijanje) u RH i EU, prema dobnim grupama (%)

Izvor: UNDP (2007).

Međutim, tek je nešto manji postotak (17%) takvih kućanstava u dvije najmlađe dobne skupine, a čak je veći u onima u dobi od 35 do 49 i od 50 do 64 godine. U zemljama EU-10 ili EU-15 kućanstva starijih osoba u odnosu na kućanstva drugih dobnih skupina najredovitije plaćaju režije. Od svih 25 zemalja EU-a, jedino je u Grčkoj više starijih osoba nego u Hrvatskoj kasnilo s plaćanjem režija (21%). U ostalim zemljama EU-a (osim Latvije, Poljske i Slovačke) spomenuti udio starijih osoba bio je manji od 10%. Ovakvi rezultati nisu posljedica bolje financijske situacije starijih osoba u odnosu na osobe zrele dobi, već činjenice da stariji ljudi najredovitije plaćaju račune za režije i slične financijske izdatke.

Prema istraživanju GfK – Centra za istraživanje tržišta, tek je oko 13% kućanstava u RH u 2008. imalo nešto bolju financijsku situaciju nego prije godinu dana. Gotovo polovina (48%) kućanstava smatrala je da su ostali na istom, dok je za približno 39% kućanstava financijsko stanje lošije nego prije godinu dana. U istom istraživanju provedenom 2007., nazadovanje u financijskom smislu iskazala je četvrtina kućanstava.

Anketa GfK pokazala je, također, kako se 2008. u odnosu na 2007. smanjio broj kućanstava koja mogu štedjeti (s 51 na 42%), a porastao je broj kućanstava koja jedva sastavljaju kraj s krajem (s 34% na 38%) – najviše ih je bilo u Slavoniji (51%). Porastao je i broj kućanstava koja troše postojeću uštedevinu ili se posebno zadužuju da bi preživjeli (s 14% na 17%). Na to su najviše bila primorana kućanstva s prosječnim mjesečnim primanjima do 2 000 kuna (28%); bilo ih je u Sjevernoj Hrvatskoj, te Lici, Kordunu i Banovini (po 25%).

Prema podacima HNB-a (2010), potkraj 2009. usporen je trend pada ukupnog duga kućanstava započet u prvoj polovini te godine. Blago smanjenje duga kućanstava zabilježeno početkom ove godine ipak je bilo dovoljno da se pad duga na godišnjoj razini poveća s 3,6 mlrd. kuna (2,6%) krajem 2009. na 4,6 mlrd. (3,3%) u prvom tromjesečju 2010. Na usporavanje smanjenja potražnje kućanstava za kreditima krajem 2009. i početkom 2010. godine djelovalo je stabiliziranje kamatnih stopa na kredite stanovništvu, nestanak tečajnih pritisaka koji su se pojavili krajem 2008. i početkom 2009., te zaustavljanje pada realnih plaća pod utjecajem smanjenja inflacije. No zaposlenost je nastavila padati početkom 2010. istom dinamikom, prisutnom još od početka 2009., što je na potražnju za kreditima i nadalje djelovalo ograničavajuće. Na oživljavanje kreditiranja kućanstava, koje je usporilo pad njihova ukupnog duga potkraj 2009., upućuje rast iznosa novoodobrenih dugoročnih bankovnih kredita. Dok su se od eskalacije

krize kućanstva pojačano oslanjala na kratkoročno zaduživanje, što su i banke poticale zbog neizvjesne stabilnosti izvora, krajem protekle i početkom ove godine taj se trend preokrenuo. Zajedno sa stagnacijom kratkoročnih kredita, prvi put od sredine 2008. zabilježen je rast novoodobrenih dugoročnih kredita. Promatra li se prema namjeni, iznosi novoodobrenih stambenih kredita, kredita za automobile te kredita po kreditnim karticama nisu se znatnije mijenjali, a oporavak potkraj 2009. i početkom 2010. bio je osobito vidljiv u dijelu ostalih dugoročnih kredita. Kako su ostali dugoročni krediti s eskalacijom krize imali najintenzivniji pad, navedeni ga oporavak još nije u potpunosti nadoknadio. Stoga su ukupni stambeni krediti nastavili blago rasti, dok se ukupni odobreni ostali krediti – unatoč navedenom povećanju iznosa novoodobrenih kredita – nastavljaju smanjivati po godišnjim stopama između 5% i 6%.

Banke su krajem 2009. i početkom 2010. nastavile pojačano vezivati odobrene kredite uz tečaj strane valute, što je povećalo i izloženost kućanstava riziku deprecijacije tečaja. Tako je krajem prvog tromjesečja 2010. godine 71,2% svih kredita odobrenih kućanstvima bilo vezano uz stranu valutu. Rast udjela dugoročnih i ujedno relativno jeftinih kredita u ukupnom iznosu novoodobrenih kredita mogao bi smanjiti teret otplata kreditnih obveza kućanstva, na što povoljno djeluje i produživanje ročnosti kredita. Međutim, izloženost kućanstava riziku porasta tereta otplata zbog promjene kamatnih stopa i nadalje je visoka. Krajem ožujka 2010. gotovo je 96% svih kredita kućanstvima bilo odobreno uz mogućnost promjene kamatnih stopa tijekom godinu dana, jednako kao i godinu prije. Poboljšanje većine pokazatelja zaduženosti kućanstava do kojega je došlo tijekom 2009. zbog smanjenja ukupnog duga kućanstava bilo je kratkoga daha. Već početkom 2010. jača učinak nepovoljnih kretanja na tržištu rada, pa se zbog pada ukupne mase neto plaća u prvom tromjesečju 2010. omjer duga kućanstava i njihova raspoloživog dohotka pogoršao, što ga je vratilo na dotad najvišu razinu s kraja 2008. Istodobno se znatno pogoršao i omjer iznosa plaćenih kamata i raspoloživoga dohotka, unatoč stagnaciji aktivnih kamatnih stopa banaka krajem prošle i početkom ove godine. U istom razdoblju se, međutim, poboljšao omjer duga kućanstava i njihove likvidne financijske imovine, odnosno depozita.

Posljedica je to nastavka rasta štednje kućanstava u bankama, ali po nižoj stopi nego prethodnih godina, dok je oporavak tržišta kapitala povećao vrijednost imovine kućanstava uložene u vrijednosne papire i investicijske fondove te potaknuo povrat dijela ulagača na tržište, posebno u njegove najlikvidnije i naj-

manje rizične segmente. Poboljšanje kretanja na tržištu rada – usporavanje pada broja zaposlenih i smanjivanje neizvjesnosti vezane uz gubitak radnih mjesta – mogli bi potaknuti potražnju za kreditima. Smanjenje poreznog opterećenja za većinu kućanstava tek je ublažilo očekivani nastavak pada raspoloživoga dohotka kućanstava. Tako bi se u uvjetima još relativno visokih kamatnih stopa mogao dodatno pogoršati teret zaduženosti i otplate postojećih kredita, a time i nastavak rasta udjela loših kredita, posebno onih odobrenih kućanstvima čiji rast zaduženosti u prijašnjim godinama nije bio u skladu s njihovom kreditnom sposobnošću.

Može se zaključiti da prema pokazateljima tereta otplate duga i zaduženosti u Hrvatskoj još nema potrebe za većom zabrinutosti, ali je potrebno da HNB pažljivo prati poteze poslovnih banaka i nadalje provodi odgovarajuće restriktivne mjere kako ne bi došlo do još većeg zaduživanja. Istodobno, povećana je i štednja građana s depozitima u bankama i raznim ulaganjima u vrijednosne papire, dionice, investicijske fondove i slično. Postaje jasno da dio građana podiže kredite i zadužuje se da bi ostvario stanovite životne potrebe. Neki pak podižu kredite da bi ulagali u budućnost, pa je Hrvatska dobar primjer države u kojoj zaduženje i štednja ipak mogu ići zajedno. To je važno, jer u Hrvatskoj još uvijek ne postoji dovoljno razvijen sustav osiguranja života i imovine. Iskustva širom svijeta pokazuju da bi svaki građanin trebao imati barem jednu policu životnog osiguranja, a možda i više njih, da bi na kraju radnog vijeka imao uštedenu svotu koja će mu jamčiti stanovitu financijsku sigurnost.

SOCIJALNI PARTNERI

Prema članku Ljubinke Marković (2007) banke uskoro, zbog otplate kredita, više neće moći sjedati na cijelu plaću ili mirovinu dužnika, čak i ako on to sam potpiše u izjavi i ovjeri kod javnog bilježnika. Prema izmjenama Ovršnog zakona, rata kredita ne bi smjela biti veća od trećine plaće ili mirovine, a ovrha plaće mogla bi se provesti do najviše trećine plaće. Time bi se od ovrhe zaštitio dio plaće koji se – nakon što sjedne na račun banke – prema sadašnjem zakonu može ovršiti u cijelosti. Sindikati inzistiraju da onaj dio plaće koji je zaštićen kod poslodavca bude zaštićen i na tekućem računu banke, odnosno da banka ne može provesti ovrhu iznad trećine plaće nakon što primanja stignu na tekući račun radnika. Očekuje se da bi novo rješenje stupilo na snagu prije kraja

godine, što znači da bi se ubuduće smanjila velika zaduženost hrvatskih građana, ali i banke ne bi mogle tako brzo naplatiti cijeli iznos kredita kao do sada. Banke sada odobravaju kredite sa znatno većim ratama od trećine plaće; računajući najčešće da je za život jedne osobe dovoljno 3 000 kuna, samac s plaćom od 10 000 kuna može dobiti kredit s ratom od čak 7 000 kuna. Prođu li izmjene Ovršnog zakona, taj bi samac mogao dobiti kredit s ratom samo do trećine svoje plaće – oko 3 400 kuna. Onaj tko ima plaću 6 000 kuna ne bi smio imati ratu višu od 2 000 kuna, a s plaćom od 3 000 kuna, rata bi mogla biti samo 1 000 kuna. Banke će se vjerojatno snaći i u tom slučaju, pa će za velike kredite tražiti sudužnike ili jamce. No budući da, prema procjenama sindikata, dvije trećine stanovništva živi na kredit, teško će se naći jamci.

Mogao bi se, međutim, pojaviti i drukčiji problem: dobro zaštićeni dužnici neće moći dobiti kredite na legalnom bankarskom tržištu, pa će biti osuđeni na neslužbeno i na lihvarenje.

Bojana Mrvoš Pavić (2007) napominje da u vezi prezaduženosti Nezavisni hrvatski sindikat ističe da treba povećati neto primanja građana, osobito onih koji su se zbog preniskih obiteljskih prihoda prisiljeni zaduživati, kako bi poplačali svoje životne obveze, jer se – upozoravaju – sve veći broj građana približava opasnoj granici siromaštva.

ZAKONSKE PROMJENE

Zakon o izmjenama i dopunama Ovršnog zakona stupio je na snagu 17. VI. 2008. Prema njemu je od ovrhe izuzet iznos u visini dvije trećine prosječne neto plaće u RH, ukoliko se ovrha provodi na plaći ovršenika, a pola prosječne neto plaće, ako se ovrha provodi radi naplate tražbine po osnovi zakonskog uzdržavanja, naknade štete nastale zbog narušavanja zdravlja ili smanjenja, odnosno gubitka radne sposobnosti i naknade štete za izgubljeno uzdržavanje zbog smrti davatelja uzdržavanja. Izuzetak je jedino ovrha radi prisilne naplate novčanih iznosa za uzdržavanje djeteta, a tada je od ovrhe izuzet iznos od jedne četvrtine prosječne neto plaće.

Ako ovršenik prima plaću koja je manja od prosječne neto plaće u RH, od ovrhe je izuzet iznos u visini od dvije trećine plaće ovršenika, a ako se ovrha provodi radi naplate tražbine po osnovi zakonskog uzdržavanja, naknade štete

nastale zbog narušavanja zdravlja ili smanjenja, odnosno gubitka radne sposobnosti i naknade štete za izgubljeno uzdržavanje zbog smrti davatelja uzdržavanja, iznos u visini od polovine neto plaće ovršenika. Prosječnom neto plaćom drži se prosječan iznos mjesečne neto plaće u RH od siječnja do kolovoza tekuće godine, koju je dužan utvrditi Državni zavod za statistiku i objaviti u *Narodnim novinama*, najkasnije do 31. prosinca te godine.

Budući da je 2007. prosječna neto plaća iznosila 4 841 kunu, to znači da će od ovrhe biti izuzeto najmanje oko 3200 kuna. Izmjenu Zakona uspjeli su izboriti sindikati nakon uobičajene prakse ovrha cijelih plaća koje su bile legalne ako je za takvu zapljenu bila ovjerena suglasnost dužnika kod javnog bilježnika. Dužnici su time, posebice kod dizanja kredita, i sebe i svoje obitelji dovodili na rub egzistencije, odnosno siromaštva. Novim izmjenama neće se priznavati ni ovjerena suglasnost za zapljenu cijele plaće, kako je to do sada bio slučaj. Suglasnost o zapljenu ima učinak pravomoćnog rješenja o ovrsi. Poslodavac takvu suglasnost mora provoditi, kao i sudsko rješenje o ovrsi. Ako nije riječ o zaštićenim ovrhama, više ovrha provodi se redosljedom kojim su ovjerene, odnosno podnesene. To znači, ako dužnik ima ovrhu za uzdržavanje, samo ako njegova plaća pokriva i drugu ovrhu, primjerice, podmirenje režija, tada će se i ona naplatiti. HZMO, MUP i Fina otprije su dužni na zahtjev pokretača ovrhe dati podatke o imovini ili statusu dužnika.

Maljković (2008) navodi da stečaj fizičkih osoba u Hrvatskoj još uvijek nije zakonski uređen. Prvi stečajni zakon na našem području donesen je u Banskoj Hrvatskoj 1857. i regulirao je stečaj nad imovinom fizičkih osoba. Kasniji zakoni, po uzoru na austrijsko zakonodavstvo, uz stečaj nad imovinom fizičkih osoba uredili su i stečaj nad pravnim osobama. Za vrijeme socijalističkog političkog sustava u bivšoj državi ukida se insolventijsko pravo, pa prestaje i stečajna praksa. Najnoviji hrvatski Stečajni zakon iz 1997. uz stečaj pravnih osoba uređuje i stečaj dvije kategorije poduzetnika – fizičkih osoba: obrtnika i trgovca pojedinca. U Hrvatskoj još uvijek nije uređen osobni stečaj, tj. stečaj fizičkih osoba koje bi se mogle svrstati u kategoriju građana ili potrošača. Izgleda da je prilikom donošenja tog Zakona kod njegovih tvoraca i zakonodavca prevladalo mišljenje da u Hrvatskoj situacija nije zrela za uređivanje postupka rješavanja insolventnosti potrošača.

UVOĐENJE KREDITNOG REGISTRA U HRVATSKOJ

Općenito o Registru

Kreditni registri su banke podataka koje skupljaju, obrađuju i distribuiraju podatke o kreditnim obvezama potrošača. To je možda najopćenitija definicija institucije kreditnog registra, koji će se u daljnjem tekstu nazivati Registar, iako se u raznim zemljama (čak i u zemljama istog govornog područja) različito nazivaju: Credit Bureau (SAD), Credit Reference Agency (Velika Britanija), Centrale rischi (Italija), KSV – Kreditschutzverband (Austrija), Auskunftei (Njemačka), ZEK – Zentral Evidenz Kredite (Švicarska), a prva je inačica takvog projekta u Hrvatskoj bila poznata pod nazivom HROK - Hrvatski registar obveza po kreditima.

Iz osnovne definicije vide se i tri glavne uloge Registra.

Prva je *sakupljanje* podataka i tu je najvažnije da podaci budu što potpuniji, jer će se time dobiti cjelokupna slika o zaduženosti svakog potrošača.

Druga je uloga *obrada* podataka, koja obuhvaća ažuriranje banke podataka s novim zapisima, provjeru podataka, te mogućnost ispravljanja eventualnih pogrešaka. U tom se postupku “podaci” pretvaraju u “informacije”, jer se uključuju u postojeće zapise o potrošačima i na taj se način dobiva informacija o stanju zaduženosti.

Treća uloga je *distribucija* informacija korisnicima za učinkovito donošenje odluka. “Kreditni izvještaj” je glavni “proizvod” Registra; mora biti dovoljno sažet da bi se brzo dobila opća slika o potrošaču, a istovremeno mora omogućiti detaljni pregled svih njegovih postojećih (i prošlih) obveza.

Važnost Registra

Registar dobiva podatke od svih korisnika, sa stanjem svih kreditnih računa na kraju mjeseca. Zauzvrat, svaki korisnik ima pravo od Registra dobiti informacije (kreditni izvještaj) o potrošačima, pod uvjetima uređenima pravilnikom. Osnovno pravilo je da korisnik smije postaviti upit Registru (nabaviti kreditni izvještaj) samo kad ima legitimni zahtjev za kreditnom povlasticom. Ovo pravilo trebalo bi očuvati privatnost informacija, a zahtjevom za kreditom potrošač daje financijskoj instituciji dopuštenje za provjeru podataka. Osim podata-

ka dobivenih od korisnika⁵, Registar može sadržavati i “javne informacije”, najčešće upise u trgovačke registre, telefonske imenike, sudske registre (presude) i slično.

Načelo uzajamnosti

Registri kredita postoje već više od dva stoljeća. Poznat je statut jednog engleskog registra iz 1801. koji već naglašava načelo uzajamnosti, tj. da samo oni koji daju podatke imaju pravo dobivati informacije. Taj statut navodi i etičke standarde koji se moraju poštivati da bi svi korisnici registra mogli u punoj mjeri iskoristiti prednosti koje on pruža. Načelo uzajamnosti vrijedi danas u svim zemljama koje imaju registre i to na svim razinama korisnika.

Registar ne donosi odluke

Registar ne donosi odluke o kreditima, odnosno ne određuje “bonitet” dužnika, već samo daje objektivne informacije o prethodnom podmirivanju kreditnih obveza. Banka će te informacije uključiti u normalnu proceduru odobravanja kreditnih zahtjeva i, ovisno o kreditnom proizvodu, informacije dobivene od Registra imat će stanovitu težinu pri donošenju odluke. Posjedovanje takvih informacija omogućit će vjerovnicima smanjenje rizika kredita, jer će spriječiti dodjelu kredita dijelu tražitelja za koje se bonitet ne može dobro procijeniti, no isto tako će vjerovnici koji bolje mogu birati svoje dužnike zadržati prednost i imati relativno bolje rezultate.

Prednosti Registra

Prednosti koje donosi Registar odnose se na sve sudionike financijskog tržišta: na potrošače, na sve financijske institucije koje im pružaju kreditne povlastice, kao i na institucije koje nadziru financijsko poslovanje.

Najveće prednosti Registar donosi potrošačima kojima je u interesu da ih njihov financijski partner “bolje” poznaje, ukoliko nemaju što skrivati. Razumno koristeći kreditne povlastice, mogu na taj način bolje i više kupiti, istovremeno postižući povoljnije uvjete kreditiranja. Za one potrošače koji možda ne mogu sami

⁵ U ovom tekstu naziv “korisnik” se odnosi na kreditne institucije koje koriste Registar (primjerice banke), a “potrošač” se odnosi na subjekte o kojima Registar skuplja podatke, a to mogu biti i pravne i fizičke osobe.

dobro ocijeniti svoje kreditne obveze, banka će, zahvaljujući informacijama Registra, ne odobrivši kreditni zahtjev, vjerojatno uspjeti spriječiti prezaduženost potrošača, i na taj način ih sačuvati od neugodnih situacija.

U zemljama bez kreditnog registra, loše odluke banaka i njihovi gubici moraju se nadoknaditi na cijelom tržištu, pa “dobri” plaćaju za “loše”. Eliminacijom potencijalnih “loših” ostalima se može ponuditi manja kamatna stopa, što će pojeftiniti kredite i omogućiti ih širem krugu potrošača.

U nekim zemljama postoje komisije koje pokušavaju na “prijateljski” način riješiti problem prezaduženosti potrošača (kad više ne dospijevaju otplaćivati svoje obveze), prije moguće sudske intervencije. To naravno, smanjuje i troškove i opterećenost sudova. Komisije mogu ustanoviti odgovornost financijske institucije koja je agresivnom komercijalnom politikom natjerala potrošača da kupi neku robu na kredit koji nije ni mogao uredno otplaćivati. U takvim slučajevima, komisija može potpuno osloboditi potrošača vraćanja kredita ili produljiti rok otplate, smanjiti kamatnu stopu i na neki drugi način pokušati spriječiti krajnje (sudsko) rješenje u kojem zapravo svi gube. Postojanje registra tada omogućuje precizno utvrđivanje odgovornosti i može odrediti redoslijed naplate kod stečaja i ovrhe.

Informacije koje distribuira Registar omogućuju bolju kontrolu kreditnog rizika. S potpunom “kreditnom poviješću” potrošača, lakše je ocijeniti njegov bonitet i donijeti pravilnu odluku. Vrlo brzo se to prevodi u manje gubitke po kreditima, što smanjuje sredstva koja se moraju za to rezervirati. Istovremeno, bolja i efikasnija selekcija dopušta povećanje ponude. Banke i druge financijske institucije mogu razviti bolji odnos s potrošačima, preciznije usmjeriti ponudu, ponuditi konkurentnije uvjete i na taj način povećati prodaju, ne samo kreditnih, proizvoda. S efikasnijom selekcijom brže se odobrava zahtjev, i vjerojatno je smanjeno traženje garancija, jamaca i ostalih uvjeta za “kreditno sposobne”.

Državnim ustanovama koje nadziru financijsko tržište lakše je ocijeniti (i klasificirati) sumnjiva potraživanja banaka, ako se zna da su prije odobravanja kredita morale nabaviti kreditni izvještaj. Tako je lakše postaviti pitanje odgovornosti za dodjelu loših kredita koji mogu dovesti i do problema likvidnosti pojedinih institucija.

Statistički podaci i analize koje Registar može sintetizirati iz svoje banke podataka vrlo su korisni pokazatelji kretanja u kreditnoj industriji, a i u prodaji potrošačkih dobara na kredit, zaduženosti poduzeća i kućanstava i drugim gos-

podarskim kretanjima. Može se pretpostaviti da će olakšanje pristupa sredstvima (tj. povećanje kredita i rast kreditne industrije), dodatno povećati prodaju i investicije, proizvodnju i općenito pozitivno kretanje gospodarstva zemlje. Ipak, valja zaključiti da samo postojanje Registra neće dovesti do svih tih prednosti, nego tek ispravno korištenje njegovih informacija, uz disciplinu financijskih institucija u davanju kreditnih povlastica.

Pozitivni i negativni Registar

Pri određivanju modela Registra osnovno je pitanje sadrži li on samo informacije o “neurednim” plaćanjima (tzv. negativne informacije ili “crna lista”) ili ima i potpune podatke o svim odobrenim kreditnim povlasticama (tzv. pozitivne informacije). Prema iskustvima drugih zemalja, čini se da sve više prevladava model “punog” kreditnog registra sa svim podacima (pozitivnim i negativnim). To osobito vrijedi za tranzicijske zemlje koje su tek posljednjih godina krenule u razvoj Registra (Poljska, Češka, Slovenija, Slovačka).

Argumenti za uključivanje svih kreditnih informacija su:

- prevencija prezaduživanja – dobiva se potpuna slika zaduženosti podnositelja zahtjeva, tako da nije moguće “zaboraviti” deklarirati ostale obveze, a to se zna događati i uz “pomoć” posrednika u dobivanju kredita, koji ima financijski interes u ostvarivanju kredita;
- omogućuje se povremena kontrola kod odobravanja zahtjeva – na taj način banka može pravovremeno intervenirati i istodobno lakše procijeniti sumnjiva potraživanja;
- ažurnost registra – samo negativna lista u startu kasni barem tri mjeseca, a kad se netko na njoj nađe, šteta je već učinjena, što može naštetiti drugim vjevornicima, jer nisu imali potpunu informaciju;
- odgovornost banke je veća, jer ne može reći da nije znala za ostale obveze, što sudu može olakšati određivanje redoslijeda naplate i/ili postupka ovrhe;
- nema negativnu konotaciju “crne” liste;
- bankama je jednostavniji postupak “prijave” – nema potrebe za informatičkom (ili subjektivnom) pretragom računa za “prijaviti” negativnoj listi, a nema ni problema s usuglašavanjem kriterija za “prijavu” (iznos, kašnjenje, tip kredita).

Argumenti samo za negativnu (“crnu”) listu:

- manja investicija i troškovi;
- jednostavnija upotreba – umjesto analiziranja informacija, upotrebljava se kao lista za isključenje (“nokaut lista”) – tko se nađe na njoj biva odbijen;
- opasnost upotrebe pozitivnih informacija za nelojalnu konkurenciju, no tu je potrebno naglasiti da se iz kreditnog izvještaja ne može vidjeti tko je vjerovnik, nego samo vrsta i iznos kreditne obveze.

Proizvodi Registra

Osnovni proizvod Registra je kreditni izvještaj, odnosno pregled svih dosadašnjih podmirenja kreditnih obveza potrošača. Izvještaj ima identifikacijski dio, moguća upozorenja, sažetak svih informacija i nakon toga detaljni popis svih “kreditnih linija”, od najsvježije do krajnjeg roka trajanja držanja informacija (primjerice pet godina po zaključenju kredita). Upozorenja su ono što je potrebno odmah naglasiti tako da korisnik to prvo vidi i slučajno ne previdi gledajući detaljni izvještaj, Primjer za to može biti “otpisani kredit na drugoj adresi” ili “negativne javne informacije”.

Kao opcija korisnicima može se ponuditi samo sažetak kreditnog izvještaja u slučaju da on ispunjava određene uvjete. Na primjer, za potrošačke kredite u manjem iznosu, neka banka ni ne želi vidjeti puni izvještaj sve dok nema upozorenja ili kašnjenja plaćanja dužeg od 60 dana. Tada banka može uključiti samo sažetak (npr. osnovnih 15-ak polja) u svoj sustav za automatsku obradu kreditnih zahtjeva, bodovati ga (ako koristi sustave za bodovanje-*scoring*) i donijeti odluku brže i učinkovitije.

Moguće je razviti i statističke bodovne tablice temeljene isključivo na informacijama u posjedu Registra (tzv. *bureau score*). Bodovi se tada jednostavno prevode u vjerojatnost lošeg plaćanja i dodaju redovitom postupku odobravanja kredita. U SAD-u neke banke ne gledaju potpuni izvještaj ako potrošač ima više bodova od praga, a ako ima manje onda ga analiziraju da vide zašto je rizičniji od njima prihvatljivog praga. Bodovne tablice su vrlo korisne i u pomnjanju šireg iskustva u interpretaciji kreditnih izvještaja, jer je teško procijeniti kreditnu sposobnost potrošača ako već ima nekoliko neotplaćenih kredita, nekoliko otplaćenih i nekoliko kartica.

Zaštita potrošača

Informacije o potrošačima smatraju se privatnima, te moraju biti točne i zaštićene od neovlaštenog pristupa. Osnovno je pravo ispravljanja pogrešnih informacija i u tome je potrebno osigurati punu transparentnost. Jedno od mogućih rješenja je da se u slučaju odbijanja kreditnog zahtjeva – na zahtjev potrošača – mora kao jedan od razloga dati i njegov “loš” kreditni izvještaj. Tada on ima pravo dobiti na uvid kopiju svog izvještaja i zatražiti ispravljanje, ukoliko ocijeni da je neka informacija pogrešna, s jasnom procedurom prilikom zahtjeva za provjeru i/ili ispravak informacije. U nekim zemljama potrošač može jednom godišnje besplatno zatražiti vlastiti kreditni izvještaj u svrhu provjere, a ako ga želi češće, tada plaća tržišnu cijenu njegove izrade. Informirani potrošač neće zazirati od Registra, već će ga prihvatiti kao efikasnu financijsku instituciju koja će mu olakšati pristup kreditima. Doduše, često već i sam pojam nekakvog “registra” u kojem se “popisuju osobe” ima negativnu konotaciju i izaziva bojazan kod mnogih pojedinaca. Ipak, čini se da bi se ovom Registru mogli protiviti samo oni koji ne žele “pokazati” svoju kreditnu prošlost.

Hrvatska i Kreditni registar

Izvršni odbor Hrvatske udruge banaka (HUB) odlučio je da HUB vodi projekt osnivanja Kreditnog registra u Hrvatskoj pod nazivom Hrvatski registar obveza po kreditima (HROK). Prvi konkretni korak napravljen je 2003. potpisivanjem Sporazuma o zajedničkom razvoju projekta između HUB-a i konzorcija TransUnion CRIF Decision Solutions LLC (TUC).

Tijekom 2004. dvadeset hrvatskih banaka potpisalo je Društveni ugovor o osnivanju Hrvatskog registra obveza po kreditima d.o.o. (HROK). Po dobivanju suglasnosti Hrvatske narodne banke u siječnju 2005. registriran je HROK d.o.o., poduzeće za poslovne usluge. Banke s većom aktivom imaju udjele po 14 i 10%, a one s manjom po 1%. U ljeto 2006. banke su potpisale Sporazum o korištenju HROK-a, te započele sa slanjem podataka u bazu Registra. Od svibnja 2007. godine banke-korisnice koriste HROK-ova kreditna izvješća u svrhu odobravanja novih kredita⁶.

Hrvatski registar je zasnovan na najsuvremenijoj tehnologiji koji se već koristi u 15-ak zemalja širom svijeta. Za domaćeg partnera koji će dati infrastrukturu

⁶ Više podataka na stranici <http://www.hrok.hr>

(komunikacijske mreže, sigurnost) za ostvarivanje projekta predviđena je Financijska agencija (FINA). HROK je dobio najnoviju generaciju TUC-ovog ICRS (*Internet Credit Reporting Service*) sustava.

PROGRAMI OSPOSOBLJAVANJA I INFORMIRANJA

Besplatne radionice za građane

Hrvatska udruga banaka i banke članice građanima su u više hrvatskih gradova organizirale ciklus besplatnih interaktivnih radionica o upravljanju osobnim financijama, pod nazivom “Kako uskladiti primanja i troškove?”. Projekt je započeo u suradnji s UNDP-om i traje od 2006. Radionice su besplatne, traju oko 90 minuta i nije se za njih potrebno pripremati. Radionice građanima mogu pomoći u planiranju i upravljanju osobnim financijama. Sudionici projekta “Kako uskladiti primanja i troškove?” omogućili su da obrazovanje građana bude još dostupnije. Suvremenom *e-learning* aplikacijom od sada se znanja o upravljanju osobnim budžetom mogu steći kod kuće ili na bilo kojem mjestu s dostupnim internet priključkom. Za korištenje interaktivnog materijala, odnosno *e-learning* verzije radionice “Kako uskladiti primanja i troškove?” potrebni su računalo i internetska veza. Aplikacija se može koristiti neograničen broj puta, sukladno potrebama i željama korisnika. Navedeni tečaj dostupan je na mrežnim stranicama www.limun.hr i www.hub.hr.

NEVLADIN SEKTOR

Savjetovalište za osobne i obiteljske financije udruge “Život u plusu”⁷ pomaže prezaduženim građanima u svladavanju teškoća s osobnim i obiteljskim financijama. Usluge za građane su besplatne i neovisne o bilo kojoj financijskoj ili državnoj instituciji. Građanima koji žive u minusu pomaže se u dostizanju “plusa” i ostvarivanju financijske stabilnosti i sigurnosti. Za to se koriste dva temeljna postupka. Prvi je prestanak zaduživanja, odnosno pažljivo i usmjerenom zaduživanje, a drugi je stalno povećavanje neto vrijednosti osobne imovine, s usmjerenom štednjom i ulaganjem. To se postiže trošenjem ispod vlastitih financijskih mogućnosti, povećavanjem prihoda i stalnim planiranjem osob-

⁷ Više o Udruzi može se naći na stranici <http://www.zivotuplusu.info>

nih financija. U savjetovalištu se može naučiti kako poduzeti praktične i konkretne mjere primjerene vlastitoj financijskoj situaciji, tj. kako točno postupati da bi se počelo živjeti u plusu i osiguralo dugoročnu financijsku sigurnost. Savjetovalište je zasada u probnom radu, što znači da se usluge mogu pružiti ograničenom broju građana, ali se predviđa širenje i veći obuhvat korisnika.

Danas se struka financijskog planiranja razvija u sve više zemalja širom svijeta. I u Hrvatskoj se mogu prepoznati elementi te struke u nastajanju u aktivnosti-ma cijelog niza davatelja financijskih usluga, od zastupnika i posrednika u prodaji osiguranja, preko osobnih bankara te manjih i većih davatelja financijskih usluga, sve do Fina-opcija – nove usluge koju je odnedavno ponudila državna Financijska agencija. Fina-opcija nudi maksimalan pregled ponude financijskih proizvoda na tržištu, kao i odgovore na sva pitanja vezana uz kratkoročno ili dugoročno financijsko planiranje. Tu besplatnu uslugu FINA danas pruža u 32 poslovnice (www.fina.hr). I međunarodna tvrtka za pružanje financijskih savjeta OVB Vermögensberatung ima svoj ured u Hrvatskoj (www.ovb.hr).

VODIČ I SAVJETI ZA UBLAŽAVANJE I SPRJEČAVANJE PREZADUŽENOSTI

Presudno je shvatiti da nitko drugi neće pokriti vaše dugove nego je to vaša osobna obveza. Kao što u ekonomiji nema besplatnog ručka, jer sve netko treba platiti, tako u životu (najčešće) nema bogate rodbine koja će pokriti nepromišljena ponašanja i brzoplete financijske odluke. **NAUČITE SE PONAŠATI U OKVIRU SVOJIH MOGUĆNOSTI.**

Valja biti realan i ne očekivati da će se mnogo više zarađivati u skoroj budućnosti niti će biti neke sreće na lutrijama, kockarnicama, kladionicama i slično. Američki književnik Ambrose Bierce (1842-1914) autor *Đavoljeg rječnika* napisao je: “Lutrija je namet za ljude loše u matematici”.

Stoga se već danas treba početi pažljivije ponašati s raspoloživim sredstvima, posuđivati manje kako bi se moglo otplatiti dugove i početi pomalo štedjeti. Nepoštivanje zakona sigurno nije način rješavanja nagomilanog duga; jedini je siguran način: ograničiti financijske rashode.

Treba razmisliti može li se naći neki privremeni ili povremeni posao, odnosno postoji li mogućnost iznajmljivanja sobe u stanu ili u kući kako bi se povećali

prihodi. Mirko Kovač u romanu *Grad u zrcalu* podsjeća na narodnu poslovicu: “Raditi bilo koji posao nije sramota, ali prositi jest.”

Naravno, nije svaki oblik zaduženosti nezdrav. Samo se četiri vrste zaduženja mogu držati zdravima:

1. za školovanje i usavršavanje jer se time unapređuju znanja, stručnosti i sposobnosti čime se poboljšava zapošljivost osobe i uvećavaju mogućnosti zarade;
2. za pokretanje ili proširenje poslovne aktivnosti, čime se stvaraju mogućnosti rada i nove zarade;
3. za kupnju stana ili kuće, jer stambeno vlasništvo ima trajnu vrijednost i neophodan je preduvjet za zdrav život;
4. za pokriće medicinskih troškova, jer zdravlje uvijek mora imati prioritet.

Zdravi oblici zaduživanja omogućavaju stjecanja (dugo)trajnih vrijednosti (znanja i sposobnosti. Ipak, ni u takvim uvjetima ne valja za njih stvarati veći dug od onog kojeg možete otplatiti iz svoga stalnog mjesečnog dohotka.

Obično se razlikuju dvije skupine dužnika, aktivni i pasivni:

- aktivni – zbog svoje su nepromišljenosti uzeli preveliki broj kredita;
- pasivni – žrtve su nesreće i bolesti, odnosno neočekivanih i/ili neželjenih zbivanja poput nezaposlenosti.

Pasivni su dužnici mnogo brojniji, i njima treba pomoći kako bi se mogli riješiti tereta duga. Kao najčešći razlog prezaduženosti navodi se mali dohodak koji ostvaruju siromašnija kućanstva, a slijede nepredviđene okolnosti kao što su bolest i/ili nezaposlenost. Značajan broj prezaduženih osoba u to je stanje upao zbog nezaposlenosti, a prezaduženosti se još više povećava zbog njihove socijalne isključenosti i marginaliziranosti do kojih dolazi prekidom društvene mreže i poznanstava iz svijeta rada. Često takvim osobama nedostaje volja za rad, pa čak i volja za podnošenje molbe za zapošljavanje. Rastava braka drži se jednim od čestih uzroka prezaduženosti, a sve više se kao uzročnik ističe i neodgovarajuće i nepromišljeno ponašanje kreditnih ustanova.

Posebna se pozornost mora posvetiti očuvanju kvalitetnog stanovanja; treba očuvati stabilnost obitelji i izbjeći dodatne troškove vezane uz prodaju stana ili kuće ispod tržišne cijene, preseljenja na mjesto udaljenije od posla, škole i slično. Prezaduženost može obeshrabriti ljude u traženju rješenja jer se zbog duga osjećaju zarobljenima. Istraživanja su pokazala da prezadužene osobe i njihove obitelji obično trpe od psihičkih trauma, koje mogu ozbiljno narušiti tjelesno i

mentalno zdravlje. Nadalje, zbog nedostatka financijskih sredstava često se prekida ili skraćuje obrazovanje djece, pa se time narušavaju njihove buduće mogućnosti za zapošljavanje i zaradu.

Nikome se nije lako suočiti s neugodnom financijskom situacijom, ali samo odgađanje aktivnosti neće ublažiti probleme. Ne postoji opći recept za rješavanje teškoća, ali ipak postoje pravila koja bi mogla poboljšati stanje. Donosimo ih dvadeset:

1. Shvatite situaciju ozbiljno, ali budite svjesni i da postoji izlaz.
2. Nemojte zakopavati glavu u pijesak i dalje gomilati dugove.
3. Probajte ustanoviti koliko i kome dugujete, te to napišite na papir kako biste stekli potpunu sliku iznosa i strukture vašeg dugovanja.
4. Napravite prioritete otplaćivanja: neplaćanje komunalija (struje, plina i slično) dovest će do obustave usluge. Pozorno provjerite gdje su najveće zatezne kamate i ostali prateći troškovi i te dugove prve isplatite.
5. Potražite pomoć stručnjaka u financijskoj ustanovi – prije svega u svojoj banci, ali i u obiteljskom centru, centru za socijalnu skrb i nevladinim udrugama koje se bave pomoći građanima.
6. Proučite svoj kućni proračun: to je plan prihoda koje očekujete iz svih izvora, te rashoda koje morate pokriti. Posebnu pozornost usmjerite na čak i najmanju mogućnost vraćanja dijela duga u tekućem mjesecu. Dobar i realan kućni proračun je najvažniji alat za vraćanje dugova. Pomno uključite sve neizbježne rashode, jer ako ste neke izostavili nećete moći poštivati provođenje plana otplate, što vas može dovesti u još veće teškoće.
7. Zapisujte potrošnju u određenom razdoblju, da biste mogli ustanoviti gdje odlazi najveći dio rashoda, te postoje li mogućnosti njihova ograničavanja.
8. Rashode planirajte dugoročnije: kupujete li neki veći kućanski aparat, pokušajte uštedjeti barem veći dio troška i ne uzimajte ga na kredit.
9. Ne nasjedajte na reklamne poruke o izuzetno povoljnim kupovinama s 0% kamata. Proizvod je gotovo sigurno jeftiniji ako ga plaćate gotovinom. Razmislite možete li još neko vrijeme izdržati s postojećim kućanskim aparatima (odnosno nekim drugim proizvodom) ili vam baš neminovno trebaju novi. Mnogi kućanski aparati koji su danas skupi za kratko će vrijeme pojeftiniti – poput novih modela televizora i mobitela. Zašto onda kupovati najnovije i još uvijek razmjerno skupe proizvode?

10. Sigurno možete promijeniti neke navike – umjesto odlaska autom na posao, razmislite o javnom prijevozu ili zajedničkom prijevozu sa susjedima i kolegama; umjesto nepotrebnog zvanja na mobitel koristite jeftine e-mail poruke; umjesto plaćanja članarine u fitness centru, bavite se neko vrijeme besplatnim sportovima i rekreacijom: trčanjem, planinarenjem, vožnjom biciklom, rolanjem i slično.
11. Štedite, budite ekološki svjesni i *trendy*: UNDP (www.undp.hr) provodi program pod nazivom 'Zajedno na posao', ili *carpooling*. Republika Hrvatska, kao potpisnica Protokola iz Kyota, obvezala se na smanjenje emisija stakleničkih plinova za 5% do 2012. u odnosu na 1990. Istodobno, štetne emisije iz cestovnog prometa u Hrvatskoj porasle su 2006. u odnosu na 1990. za čak 60%, i čine gotovo 18,4% ukupnih emisija ugljičnog dioksida (CO₂), pa je inicijativa za prijevoz više osoba privatnim automobilom do posla primjer kako mijenjanjem navika možemo doprinijeti smanjenju štetnih plinova, ali i smanjivanju osobnih troškova.
12. Pomažući očuvanju čovjekove okoline pomažete i svome novčaniku. Manjom potrošnjom struje ili grijanja dajete svoj doprinos borbi protiv klimatskih promjena. Na internetskim stranicama eko-festivala ZAGREBI (www.zagrebi.com) dostupan je prvi brojač CO₂ u Hrvatskoj koji može izračunati ekološku uštedu, a lako i sami izračunate koliko ste na taj način uštedjeli novaca.
13. Uzimate li bankovni kredit, pažljivo pročitajte ugovor. Gotovo su uvijek – obično malim slovima – navedene (visoke) zatezne kamate, ulazne i druge naknade, te druga davanja koja itekako uvećavaju postojeći dug, pa je naizgled povoljna nominalna kamata od 5 ili 6% uvijek znatno veća.
14. Radije plaćajte gotovinom, a ne karticom jer tada imate stvarni osjećaj koliko trošite! Za izbjegavanje prezaduženosti na kreditnim karticama više puta razmislite hoćete li moći bez poteškoća izbjeći zamke koje vrebaju. Ako je iskreni odgovor NE, tada nemojte ni podnositi zahtjev za kreditnu karticu.
15. Ukoliko već posjedujete kreditne kartice, umjesto redovitog *peglanja* po dućanima, odlučite se za ritual drastične plastične operacije: prerežite ih škarama i na određeno se vrijeme (ili zauvijek) riješite te ovisnosti. Kao i kod drugih ovisnosti, neće vam na početku biti lako i jednostavno, ali želite li imati miran san shvatite da su one vaš neprijatelj kojemu je mjesto u kanti za smeće. Vaš jedini siguran oslonac je dohodak i gotovina kojom raspolazete.

16. Bojite li se posve izgubiti kreditnu karticu, pohranite je kod pouzdanog prijatelja ili rođaka. U trenucima napada potrošačke groznice, morat ćete ga kontaktirati da biste došli do svoje kartice, pa se može dogoditi i da vas napad groznice prođe. Ukoliko nemate takvog pouzdanika, spremite karticu u ledenicu hladnjaka. Dok se otopi i bude spremna za *peglanje* – za što joj ipak treba određeno vrijeme – velika je vjerojatnost da ćete doći pameti i da će vas spomenuti napad proći.
17. Pokušajte što manje kupovati s kreditnim i debit karticama proizvode koji se brzo potroše ili iskoriste (hrana, CD-i i slično). Ta će dobra biti gotovo već zaboravljena prije no što dođe račun za njihovu naplatu, pa ćete ih se sjetiti samo po zlu.
18. Za pušače: Hrvatska vlada zabranjuje pušenje na javnim mjestima. Uključite se u trend i značajno smanjite pušenje i/ili posve prestanite pušiti. Razmislite koliko time novca možete uštedjeti.
19. Dodatne uštede u kućnom proračunu možete ostvariti smanjivanjem količine hrane koju bacate, redovitim gašenjem svjetla, manjim zagrijavanjem prostorija zimi (obucite se toplije) te manjom upotrebom klima uređaja po ljeti.
20. Pokušajte izbjeći natjecanje u materijalnim vrijednostima s kolegama, prijateljima i rođacima. Uvijek će biti netko s većim automobilom, kućom, zanimljivijim ljetovanjem i slično. Pohvalite se nematerijalnim dobrima: novom knjigom koju ste pročitali (posuđenom u knjižnici), novim znanjima i vještinama koja ste stekli (mnogi programi cjeloživotnog učenja i obrazovanja odraslih vrlo su dostupni ili gotovo posve besplatni – spisak pružatelja usluga je na stranici Agencije za obrazovanje odraslih – www.aoo.hr). Možete se pohvaliti i sa smanjenom zaduženošću!

Pozorno upravljanje vlastitim financijama – poput dijeta za mršavljenje – djeluje obično samo određeno vrijeme. Ipak, financijsko zdravlje – baš kao i tjelesna spremnost – zahtijeva stalnu pozornost, pa je kao i kod pretjeranog unosa hrane, potrebno spoznati vlastite prehrambene, odnosno financijske navike. Umjesto razbijanja glave iznalaženjem uzroka prevelike potrošnje, snagu treba usmjeriti na izlazak iz nezavidne situacije.

Prezadužene osobe često se osjećaju izolirano što lako može dovesti do depresije i narušavanja psihičkog zdravlja. Posve je očito da mnogi ljudi ne znaju što i koga bi pitali za savjet i pomoć jer nisu informirani. Obrazovanje i informira-

nje, te aktivan stav u rješavanju tog problema najvažniji su čimbenici koje valja što ranije poduzeti kako bi se ovladalo znanjima i sposobnostima upravljanja osobnim financijama.

Čak i kad postanu svjesni svoje prezaduženosti, mnogi ljudi često pobijaju ozbiljnost situacije i/ili nastoje odgoditi početak njezina rješavanja. Možda će vam biti lakše ovu gorku pilulu popiti postupno, pa pokušajmo neke od ovih savjeta posložiti malo drukčije i u sedam koraka iznaći mogućnosti poboljšanja stanja.

Prvi korak – priznajte da imate poteškoća u vraćanju svog duga

Prvi korak u rješavanju prezaduženosti je priznanje da više ne možete redovito vraćati svoj(e) dug(ove). Gomilanje neplaćenih računa i bacanje obavijesti banke o prekoračenju minusa, odnosno ignoriranje problema, neće riješiti vaš dug, nego samo može pogoršati postojeće stanje. Ipak, činjenica da čitate ovaj mali Vodič pokazuje da ste svjesni svog nezavidnog stanja te da ste spremni poduzeti drugi korak

Drugi korak – procijenite trenutnu financijsku situaciju

Napravite spisak svojih dugova. Pored iznosa duga, navedite kome dugujete, kamatnu stopu te iznos koji sada vraćate, ako uopće vraćate. Time ćete dobiti ne samo jasnu sliku svog financijskog položaja nego će vam to pomoći u izlasku iz prezaduženosti.

Treći korak – napravite prioritete dugova

Sljedeći je korak odlučiti što plaćati prvo, a što odložiti. Dobro je usmjeriti pozornost na zaduženja s većom kamatnom stopom. Rješavanjem skupih zaduženja, dugoročno ćete uštedjeti značajna sredstva, izgraditi samopouzdanje i pojačati motivaciju za izlazak iz duga.

Četvrti korak – napravite ostvarivi plan mjesečnih rashoda

Napravite spisak svih nužnih rashoda (za hranu, neophodnu odjeću, stanarinu, električnu energiju, plin i slično) i onih koji to nisu (izlasci u kino, jelo i piće izvan kuće i drugo). Rashodi koji nisu nužni mogu se posve ukinuti ili barem značajno smanjiti sve dok ne riješite nastale poteškoće. Čak i u nužnim rashodima postoji mogućnost značajne uštede.

Od mjesečnih prihoda (nemojte ih precjenjivati) odbijte nužne rashode (nemojte ih podcjenjivati) i preostali iznos – koliko god malen bio – upotrijebite

za početak otplate duga. Postupnim smanjenjem duga doći će i do smanjivanja rashoda za kamate.

Peti korak – recite odlučno NE novim zaduženjima

Ako ste u dugovima do grla, novi dug neće nimalo poboljšati stanje nego će vam onemogućiti izlazak iz prezaduženosti. Jednom zauvijek prestanite stvarati nove dugove.

Šesti korak – Porazgovarajte s vjerovnicima

Korisno je obavijestiti svoje vjerovnike o financijskim teškoćama u kojima ste se našli. Većina će vjerojatno pristati na kraću odgodu vraćanja duga jer tako ipak osiguravaju naplatu.

Sedmi korak – potražite pomoć stručne osobe

Ukoliko i dalje ne uspijevate upravljati dugom, potražite pomoć stručne osobe i sudjelujte u odgovarajućim programima. Većina bankarskih ustanova sudjeluje u programu Hrvatske udruge banaka *Upravljanje osobnim financijama* koji se provodi na razini cijele Hrvatske. Potražite pomoć u stručnoj financijskoj ustanovi – prije svega u svojoj banci, ali i u obiteljskom centru, centru za socijalnu skrb i nevladinim udrugama koje se bave pomoći prezaduženim građanima.

Posjetite besplatne radionice za građane Hrvatske udruge banaka (HUB) (www.hub.hr) i njezinih devet banaka članica pod nazivom *Kako uskladiti primanja i troškove?* Upotrebom suvremene *e-learning* aplikacije od sada se u kućnom okruženju ili na mjestu s dostupnim internet priključkom mogu steći ili obnoviti osnove upravljanja osobnim ili kućnim budžetom. Za korištenje interaktivnog materijala, odnosno *e-learning* verzije radionice *Kako uskladiti primanja i troškove?* potrebni su računalno i internetska veza. Aplikacija se može koristiti neograničen broj puta, sukladno potrebama i željama korisnika. Navedeni tečaj dostupan je i na mrežnim stranicama www.limun.hr

Posjetite web stranicu Životuplusu (www.zivotuplusu.info), gdje se nudi dosta savjeta za osobne i obiteljske financije čime se pomaže prezaduženim građanima u ovladavanju osobnim i obiteljskim financijama. Nazovite (01) 6062-886 i dogovorite besplatno savjetovanje.

Financijska agencija (www.fina.hr) odnedavno pomaže građanima u planiranju osobnih financija. Uslugom Fina-opcija, Agencija građanima nudi maksimalan

pregled ponude financijskih proizvoda na tržištu, kao i odgovore na sva pitanja vezana uz kratkoročno ili dugoročno financijsko planiranje. Kvaliteta ove usluge je upravo u tome da klijenti povećaju dobit, odnosno umanje troškove. Financija nudi se na cijelom teritoriju Hrvatske u 32 poslovnice FINA-e i besplatna je. Njemačka tvrtka za pružanje financijskih savjeta OVB Vermögensberatung ima svoj ured i u Hrvatskoj. Za kontakt njihovog najbližeg financijskog savjetnika posjetite stranicu <http://www.ovb.hr/Default.aspx?tabid=3081>

Važna vježba u razvoju održivog proračuna je popis kratko- i dugotrajnih ciljeva koje želimo ostvariti, uz stvaranje osobnog financijskog plana potrebnog za realizaciju tih ciljeva. Valja odrediti financijske prioritete, u čemu će vam pomoći ovakva tablica:

Cilj	Vremenski okvir	Trošak	Potrebna mjesečna ušteda	Akcijski plan	Važnost (1-5)
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					

Primjera radi, donosimo jedan mogući plan.

Cilj	Vremenski okvir	Trošak	Potrebna mjesečna ušteda	Akcijski plan	Važnost (1-5)
1. Kupiti stan (pri-kupiti za učešće za kredit)	10 godina	100 000 eura ukupno (učešće 25 000 eura)	200 eura (1 500 kuna)	Ulagati u stambenu štednju	1
2. Skupiti sredstva za plaćanje poslijediplomskog studija	2 godine	15 000 kuna	600 kuna	Redovito ulagati na po- sebni račun	2
3. Otplatiti kredit za auto	3 godine	10 000 eura (72.000 kuna)	1 500 kuna	Redovito vraćati na vrijeme	3
4. Plaćati dopunsko mirovinsko osiguranje	40	20 000 eura (144 000 kuna)	300 kuna	Redovito plaćati na vrijeme	4

ZAKLJUČAK

Prezaduženost se zbog više obilježja razlikuje od siromaštva i nezaposlenosti. Prije svega, prezadužene osobe obično vrlo brzo ostaju bez materijalnih i psihosocijalnih resursa. Mnogi prezaduženi pojedinci su ostali bez bračnog druga, posla, doma i kontakata s društvenom okolinom. Sve to izaziva traumatična iskustva. Kod prezaduženosti se teret duga stalno povećava kamatama i raznim kaznama. Tako prezadužena osoba živi u sve bezizlaznijoj situaciji, osjećajući se ugroženom, progonjenom i bez mogućnosti zakonske zaštite. U tih su osoba česte apatije, osjećaji krivnje, srama i samooptuživanja. Za razliku od nezaposlenih i siromašnih osoba čiji se ekonomski i društveni položaj može poboljšati zapošljavanjem i/ili iznalaženjem bolje plaćenog posla, odnosno većim radnim naporima, prezaduženim osobama prostor aktivnog djelovanja u poboljšanju života vrlo je sužen. Ta je mogućnost vrlo ograničena i stoga što - bez obzira na dohodak - moraju preživljavati od najmanjih mogućih sredstava koja im preostaju sve dok ne vrate dug. U najgorem slučaju, to može trajati cijeli život.

Za sprječavanje prezaduženosti ključna je dostupnost (ili lakši pristup) financijskim uslugama, čime se smanjuju nepovoljne posljedice na siromaštvo i socijalnu isključenost. Nadalje, kako bi se ublažile poteškoće i spriječila prezaduženost valja istovremeno organizirati i provesti programe financijskog opismenjivanja građana i podizati svijest o opasnostima zaduživanja. U osnovne i srednje škole bilo bi dobro uvesti predmet o upravljanju osobnim financijama.

LITERATURA

- , 2008. "U Hrvatskoj dvije kartice po stanovniku". *Novi list*, 23. rujna 2008, str. 8.
- , 2008a. *Hitno regulirati osobne stečajeve* [online]. Dostupno na: [<http://www.bankamagazine.hr/Naslovnica/Vijesti/Hrvatska/tabid/102/View/Details/ItemID/43825/Default.aspx>].
- Ahlström, R., 1998.** "Overindebtedness affects health – what are the costs to society?". *Money Matters*, (3), 18-22.
- Ahlström, R., 2000.** "Overindebtedness and the costs to society" in *Money Advice & Budgeting Service*. National Conference "Debt – whose problem is it anyway?"
- Aldwin, C. and Revenson, T. A., 1986.** "Vulnerability to economic stress". *American Journal of Communal Psychology*, 14 (2), 161-174.
- Bancroft, J. H., Skrimshire, A. M. and Simkin, S., 1976.** "The reasons people give for taking overdoses". *British Journal of Psychiatry*, (128), 538-548.
- Banque de France, 2005.** *Enquête typologique 2004 sur le surendettement* [online]. Paris: Banque de France. Dostupno na: [http://www.banque-france.fr/fr/institut/telechar/services/enquete_typo2004_surendettement.pdf].
- Catte, P. [et al.], 2004.** "Housing markets, wealth and the business cycle" [online]. *OECD Working Paper*, No. 394. Dostupno na: [http://ec.europa.eu/economy_finance/events/2005/bxlworkshop2111/contributions/girouard_paper_en.pdf].
- Debt Free, 2008.** *Mortgage Debt Consolidation – What to Watch Out For* [online]. Dostupno na: [http://opportunitiesaplenty.com/Debt_Blog/2008/07/_mortgage_debt_consolidation_what_to_wat.html].
- Department for Business Regulation, 2007.** *Tackling Over-Indebtedness – Annual Report 2007* [online]. London: Department for Business Regulation. Dostupno na: [<http://www.bis.gov.uk/files/file42700.pdf>].

- ECB, 2007.** *EU Banking Sector Stability November 2007*. Frankfurt: European Central Bank.
- Esping-Andersen, G., 1990.** *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Fagan, W. P., 1997.** *A consumer is a consumer – When is a consumer not a consumer?*. Paper presented at the 2nd European Conference on Money & Debt Advice. Aulanko, Hameenlinna, Finland.
- Girouard, N., Kennedy, M. and André, C., 2006.** “Has the Rise in Debt Made Households More Vulnerable?” [online]. *OECD Economics Department Working Paper*, No. 535. Dostupno na: [www.oilis.oecd.org/oilis/2006doc.nsf/linkto/ECO-WKP].
- Gloukoviezoff, G., 2003.** *The link between financial exclusion and over-indebtedness* [online]. Dostupno na: [<http://www.fininc.eu/gallery/documents/working-papers/working-paper-financial-exclusion-over-indebtedness-final.pdf>].
- Hatcher, S., 1994.** “Debt and deliberate self-poisoning”. *British Journal of Psychiatry*, 164 (1), 111-114.
- Hintakka, J. [et al.], 1998.** “Debt and Suicidal Behaviour in the Finnish General Population”. *Acta Psychiatrica Scandinavia*, 98(6), 493-496.
- Hintakka, J. [et al.], 1999.** “Do the debts take your health?”. *Suomen laakerilehti*, 34 (54), 4209-4212.
- HNB, 2008.** *Makrobonitetna analiza, broj 6* [online]. Zagreb: Hrvatska narodna banka. Dostupno na: [<http://www.hnb.hr/publikac/makrobonitetna-analiza/hmba-06.pdf?tsfsg=9ee314fab73dfa0c2cc0590b95039a12>].
- HNB, 2010.** *Financijska stabilnost* [online]. Zagreb: Hrvatska narodna banka. Dostupno na: [<http://www.hnb.hr/publikac/financijska%20stabilnost/h-financijska-stabilnost.htm>].
- Julkunen, J., 1996.** “Risk and prognosis of coronary heart disease. Studies of psychological risk factors in samples of healthy subjects and postinfarction patients”. *Research Reports*, No. 53. Helsinki: Rehabilitation Foundation.
- Kavanagh, A., 2000.** “Complementarity Issues, Money Advice & Budgeting Service” [online] in: *National Conference 2000 – Debt – whose problem is it anyway?*, 29-39. Dostupno na: [http://www.mabs.ie/publications/conference_reports/MABS%20Conference%202000%20Report.pdf].

- Keltikangas-Jarvinen, L. [et al.], 1996.** “Vital exhaustion, anger expression and pituitary and adrenocortical hormones. Implications for the insulin resistance syndrome”. *Arteriosclerosis Thrombosis and Vascular Biology*, 16 (2), 275-280.
- Korczak, D., 1998.** “Overindebtedness in Germany, other European states and credit counselling” [online]. *Money matters*, No. 2. Dostupno na: [http://www.mabs.ie/publications/MoneyMatters_Mag/MM98_02.pdf].
- Korczak, D., 2004.** *The Money Advice and Budgeting Service Ireland. A service to help people with financial problems and to tackle over-indebtedness* (Synthesis Report). Brussels: EC DG for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. Dostupno na: [www.peer-reviewsocial-inclusion.net].
- Korczak, D., 2005.** “Schuldsanering in Europees perspectief” in: *Schuldsanering. Tijdschrift voor Schuldhulpverlening en wettelijke Schuldsanering*, (6), 15-17.
- Korczak, D., 2006a.** “Überschuldung im Kontext der Modernisierung (Over-indebtedness as element of modernisation)” in: D. Korczak, ed. *Geld und andere Leidenschaften. Macht, Eitelkeit und Glück*. Kröning: Asanger-Verlag.
- Korczak, D., 2006b.** *Geld und andere Leidenschaften. Macht, Eitelkeit und Glück*. Kröning: Asanger-Verlag.
- MABS, 2000.** *National Conference 2000 “Debt – whose problem is it anyway?”* [online]. Tralee: Money Advice & Budgeting Service. Dostupno na [http://www.mabs.ie/publications/conference_reports/MABS%20Conference%202000%20Report.pdf]
- Maljković, N., 2008.** “Prezaduženost kao životni stil” [online]. *Svijet Osiguranja*, 6 (8), 26-27. Dostupno na: [http://svijetosiguranja.hr/files/pdf/svijet_osiguranja/33/nenad.pdf].
- Marković, Lj., 2007.** “Sindikati inzistiraju da ovrha ne ide preko trećine plaće” [online]. *Vjesnik*, 9. svibnja 2007. Dostupno na: [<http://www.vjesnik.hr/html/2007/05/09/Clanak.asp?r=tem&c=2>].
- Morgan, H. G. [et al.], 1975.** “Deliberate self-harm: clinical and socio-economic characteristics of 368 patients”. *British Journal of Psychiatry*, 127 (12), 564-575.
- Mrvoš Pavić, B., 2007.** “Prosječna primanja ne mogu pokriti mjesečne troškove obitelji”. *Internet monitor*, 13. svibnja 2007.
- Norder, H., 2005.** *Debt solving activities. Define the optimal organizational structure for being effective and realizing continuity for the next five to ten years*. Groningen: Hanzehogeschool.

- Nikansen, M. [et al.], 1995.** “Economical peace in the high of the storm”. *STAKES: Report*, No.171. Helsinki: Gummerus.
- Oxera, 2004.** *Are UK households over-indebted?* Commissioned by the Association for Payment Clearing Services, British Bankers’ Association, Consumer Credit Association and the Finance and Leasing Association. London: Oxera.
- Ramsay, I., 2007.** “Comparative Consumer Bankruptcy”. *University of Illinois Law Review*. Dostupno na: [http://www.law.uiuc.edu/lrev/publications/2000s/2007/2007_1/Ramsay.pdf].
- Revenu, N., 2006.** *Peer Review Amnesty of debts: Amicable agreement and statutory solution, Dept cancellation – French viewpoint* [online]. Peer Review and Assessment in Social Inclusion, Bruxelles: European Commission DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. Dostupno na: [<http://www.peer-review-social-inclusion.net/peer-reviews/2006/amnesty-of-debts-a-three-step-solution/peerdocument.2007-01-09.8673481751>].
- Taylor, S. J., 1994.** “Debt and deliberate self-harm (letter)”. *British Journal of Psychiatry*, 164 (1), 848-849.
- UNDP, 2007.** *Kvaliteta života u Hrvatskoj – regionalne nejednakosti* [online]. Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj. Dostupno na: [http://www.undp.hr/upload/file/167/83979/FILENAME/Regionalne_nejednakosti.pdf].
- Upanne, M., Hakanen, J., Rautava, M., 1999.** *Can suicide be prevented?: The Suicide Project in Finland 1992-1996: goals, implementation and evaluation*, Helsinki: Stakes. Dostupno na: [<http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/muut/mu161.pdf>].

Koordinator projekta:
Institut za javne financije
Smičiklasova 21, Zagreb
Tel: +385 1 4886 444
Fax: +385 1 4819 365
www.ijf.hr

Ovaj projekt sufinancira EU
Delegacija Europske komisije u RH
Trg žrtava fašizma 6, Zagreb
Tel: +385 1 4896 500
Fax: +385 1 4896 555
www.delhrv.ec.europa.eu

Europska komisija izvršno je tijelo Europske unije.

»Europsku uniju čini 27 zemalja članica koje su odlučile postupno povezivati svoja znanja, resurse i sudbine. Zajednički su, tijekom razdoblja proširenja u trajanju od 50 godina, izgradile zonu stabilnosti, demokracije i održivog razvoja, zadržavajući pritom kulturalnu raznolikost, toleranciju i osobne slobode. Europska unija posvećena je dijeljenju svojih postignuća i svojih vrijednosti sa zemljama i narodima izvan svojih granica.«

ISBN 978-953-7613-40-2

